

Crna Gora
Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028
(sa Akcionim planom 2025-2026)

(nacrt)

Podgorica, oktobar 2024. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	4
1.1 Svrha donošenja strateškog dokumenta.....	4
1.2 Pozicioniranje u strateškom okviru Crne Gore.....	7
1.3 Usklađenost sa međunarodnim normama.....	8
1.4 Pravni i strateški okvir.....	9
2. ANALIZA STANJA.....	25
2.1 Pravni i institucionalni okvir.....	25
2.2 Ekonomski faktori uticaja.....	26
2.3 Socijalni faktori uticaja.....	29
2.4 Tehnološki faktori uticaja.....	39
3. ANALIZA KAPACITETA ZA REALIZACIJU STRATEGIJE (SWOT analiza).....	40
4. CILJEVI STRATEGIJE.....	41
5. AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2025 – 2026.....	44
6. BUDŽET.....	53
7. IZVJEŠTAVANJE, MONITORING I EVALUACIJA.....	54

Lista skraćenica

OCD-organizacije civilnog društva

CEKUM-Centar za očuvanje kulture manjina Crne Gore

ZZZCG- Zavod za zapošljavanje Crne Gore

1. Uvod

1.1. Svrha donošenja strateškog dokumenta

Interkulturalizam predstavlja ključnu komponentu društvenog razvoja Crne Gore, kao multikulturalne zemlje sa bogatom historijom raznolikosti. Ova strategija ima za cilj da unaprijedi međukulturalne odnose, promovira toleranciju i poštovanje među različitim etničkim i kulturnim grupama, te osigura inkluzivno društvo koje reflektuje evropske vrijednosti.

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 predstavlja ključni dokument u unapređenju društvenih odnosa i jačanju društvene kohezije u Crnoj Gori. Cilj ove strategije je odgovoriti na izazove koji proizlaze iz etničke, kulturne i vjerske raznolikosti, te promovirati inkluzivno društvo koje poštuje i vrednuje sve njegove članove. Iako Crna Gora ima dugu tradiciju multikulturalizma, postojeći socio-ekonomski i politički kontekst zahtijeva sistematičan i strateški pristup kako bi se osigurala održiva društvena stabilnost i mir.

Predmetni strateški dokument adresira ključne probleme u društvu kao što su etničke tenzije, diskriminacija, i nedostatak međukulturalnog dijaloga. Ova strategija ima za cilj da unaprijedi stanje u oblasti međuljudskih odnosa, smanji socijalne i ekonomske nejednakosti među različitim etničkim grupama, te osigura da svi građani Crne Gore imaju jednake mogućnosti za učešće u društvenom, kulturnom i političkom životu. Implementacijom ovog dokumenta očekuje se poboljšanje stanja u društvu kroz veći nivo međusobnog razumijevanja i saradnje među zajednicama.

U izradi Strategije učestvovali su, u okviru Radne grupe, predstavnici sledećih institucija: Kabinet predsjednika Crne Gore, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Zavod za školstvo Crne Gore, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, Radio Televizija Crne Gore, Agencija za zaštitu životne sredine, Skupština Studentskog parlamenta UCG, Centar za stručno obrazovanje, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, Uprava za ljudske resurse, Fond za manjine, CEKUM, Romski Savjet, Hrvatsko Nacionalno Vijeće Crne Gore, Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava -ekspert, Generalni sekretarijat Vlade (GSV), UNDP, NVO UI info, NVO COE, NVO CAREP.

Proces izrade Strategije vodio je Direktorat za interkulturalizam (Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava).

Proces izrade strateškog dokumenta započeo je radionicom sa članovima Radne grupe održanom 30 maj-1 jun a nastavljen sastancima na kojima su razmotrene radne verzije dokumenta.

Nacrt Strategije predstavljen je široj javosti putem jave rasprave koja je trajala 20 dana a komentari i sugestije su uvrštene u finalni tekst dokumenta.

Vlada Crne Gore usvojila je Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 sa Akcionim planom 2025-2026 na sjednici održanoj.....

Teorija promjene (šta hoćemo da promjenimo u Crnoj Gori)

Crnogorsko društvo se suočava sa mnogim krizama zbog kojih smo oslabljeni u svim sferama života upravo zbog slabljenje međuljudskih odnosa, gubitka povjerenja, porasta predrasuda, produbljivanja polarizacija, što onemogućava stvaranje zajedničkih smjernica za razvoj Crne Gore. Status quo je u svakom pogledu neodrživ. Socijalna kohezija i unutarnje integracije su od vitalnog značaja za napredak države u ključnom trenutku za evropske integracije i sticanje međunarodnog povjerenja u pozitivan i progresivan smjer crnogorskog društva i države. Za opštu ljudsku bezbjednost, održivi razvoj i mirnodopski napredak nema alternative osim jedinstva u raznolikosti i solidarnosti u inkluzivnom društvu. Rješenje je u stvaranju novog društvenog ugovora, koji će odrediti vrijednost i cijenu svemu, a koji je baziran na univerzalnim ljudskim pravima i odgovornostima i na univerzalnim humanističkim vrijednostima, što su osnove interkulturalizma. Budućnost zemlje je u ljudskom skladu i u usklađivanju cijelog društva sa ustavnom konstitucijom i vizijom za diverzitetnu, inkluzivnu, pravednu zemlju jednakih šansi. Upravo u kriznim trenucima su i najveće mogućnosti za velike pomake – upravo sada je jedinstvena prilika za unapređenje međuljudskih odnosa, razvoj ljudskog potencijala, jačanje kolektivnog bića. Sociokulturne promjene i razmjene zarad kohezije, kooperacije i opšte bezbjednosti u zemlji i regionu su nam prijeko potrebne. Podsticanje društvene kohezije na humanističkim principima interkulturalizma je od vitalnog značaja za mirniji i prosperitetniji život svih; za zdrave integracione procese u zemlji i regiona; za pozitivno integrisanje migratornih talasa; i za etičku primjenu tehnoloških inovacija. Time je razvijanje interkulturalizma sistemski način iskorjenjivanja diskriminacija, predrasuda i podjela, kao i način rješavanja problema u kome se nalazi crnogorsko društvo. Sve veći jaz između stavova pojedinaca i grupa oko etničke, jezičke, vjerske i druge pripadnosti i identiteta stvara nestabilno, neodrživo i nebezbedno društvo, što ima za posljedicu iskrsavanje konflikta, produbljivanje podjela, porast udaljavanja i nepovjerenja među pojedincima i među zajednicama, porast nepovjerenja u institucije sistema, opadanje individualne i kolektivne produktivnosti, gubitak ljudskih potencijala, i vodi opštoj destabilizaciji društva i države. Potrebno je razviti sistem vrijednosti koji ujedinjava interese, potrebe i aspiracije svih građana/ki, što bi doprinijelo pozitivnoj socio-kulturnoj atmosferi i pozitivnim političko-ekonomskim uslovima za zadovoljavanje bazičnih potreba svih članova društva, kao i za ostvarivanje punog kolektivnog potencijala u skladu sa ustavnim ustrojstvom Crne Gore kao države socijalne pravde.

Maksimalno ulaganje svih resursa u promociju i implementaciju principa i modela interkulturalizma – suživot, solidarnost, su-odgovornost za zajedničku budućnost – bi stavilo poseban fokus na osnaživanje u tom smjeru mladih, ranjivih grupa, i lokalnih samouprava, koje su od vitalnog značaja za postizanje ubrzane i stvarne socijalne kohezije.

Potrebno je eliminisati nacionalističke zloupotrebe multikulturalizma, kojom se produbljuju podjele. Polazeći od multikulturalnosti kao najvećeg društvenog kapitala koje treba unaprijediti i razviti u interkulturalizam, Crna Gora bi postala zemlja interkulture. Time bi naša zemlja dobila vedriji brend, isplativiju budućnost i zdravije smjernice.

Razvijanjem svijesti zasnovanoj na naučnom i duhovnom znanju da su sva bića međusobno povezana i međuzavisna, razvija se plemenita kultura inter-bića, ekološka pismenost i planetarna pripadnost, kojima svi doprinosimo upravo bogatstvom svog diverzitetom. Razvijanjem takve svijesti i savjesti, potrebno je fokusirati se na ljudska prava i na ljudske odgovornosti, kao i na pitanja budućnosti ljudskih prava u digitalnom dobu i prava na bolju

budućnost kroz zaštitu dva stuba razvoja Crne Gore, koji će nam se više od svega isplatiti na duže staze - zaštitu našeg bio diverziteta i kulturnog diverziteta u zemlji interkulture, a sve u skladu sa uzvišenom vizijom i ustavnim identitetom Crne Gore kao građanske, demokratske, ekološke i države socijalne pravde.

Podsticanjem i promovisanjem pozitivnih stavova prema različitosti i isticanjem sociokulturne raznolikosti kao društvenog kapitala, bogatstvo suživota u Crnoj Gori bi trebalo biti nacionalni interes i cilj, kao i dobrobit svakog građanina Crne Gore kao zemlje interkulture. Razvijanjem društvene kohezije kroz interkulturalni dijalog i razmjenu stvara se univerzalno inkluzivno društvo i jača se višedimenzionalna i multiskalarna integracija.

Prelazak iz “multikulturalizma” u “interkulturalizam” predstavlja ključni korak za društva poput Crne Gore, koja su etnički, kulturno i vjerski raznolika. Iako multikulturalizam prepoznaje i vrednuje postojanje različitih kultura unutar jednog društva, on ne garantuje nužno interakciju, saradnju i stvarno razumijevanje između tih kultura. Da bi društvo napredovalo i razvijalo se u skladu sa vrijednostima međusobnog poštovanja, solidarnosti i kohezije, potrebno je preći iz okvira "življenja jedni pored drugih" u koncept "življenja jedni sa drugima". U multikulturalnom društvu, različite kulture koegzistiraju, ali one mogu postojati u relativnoj izolaciji. Postoji poštovanje prema različitim identitetima, ali interakcija između različitih grupa često je površna. Društva koja praktikuju multikulturalizam fokusiraju se na priznavanje i toleranciju razlika, ali ne i na dublje zajedničke procese. Ljudi žive jedni pored drugih, uz minimalnu interakciju, što može voditi do socijalne distance i segregacije između zajednica. Za razliku od multikulturalizma, interkulturalizam promovise aktivnu interakciju, dijalog i razmjenu između različitih kulturnih grupa. U interkulturalnom društvu, cilj je izgradnja zajedničkog prostora, gdje pojedinci iz različitih zajednica žive jedni sa drugima, saraduju, razumiju se i dijele zajedničke vrijednosti. Umjesto jednostavnog priznavanja razlika, interkulturalizam se fokusira na zajedničku akciju i stvaranje kohezivnog društva kroz dijalog i međusobno učenje.

Zašto je prelazak na interkulturalizam ključan?

1. **Prevazilaženje društvene distance:** Multikulturalizam, iako afirmativan po pitanju različitosti, može ojačati društvene distance i stvoriti "paralelna društva" unutar jedne države. U interkulturalizmu, međusobna komunikacija i saradnja pomažu u smanjenju tih distanci, gradeći mostove između zajednica.

2. **Aktivni dijalog:** U multikulturalizmu, razlike se često tolerišu, ali rijetko se aktivno diskutuje o njima. Interkulturalizam insistira na dijalogu i uzajamnom učenju, što doprinosi dubljem razumijevanju i poštovanju između zajednica. Ovo stvara temelje za miran suživot i socijalnu koheziju.

3. **Zajednički identitet:** Dok multikulturalizam može dovesti do fragmentacije društvenog identiteta, interkulturalizam radi na stvaranju zajedničkog identiteta, koji je utemeljen na zajedničkim vrijednostima, normama i principima, ali i na uvažavanju i očuvanju različitosti. Ljudi počinju da se identifikuju ne samo sa svojom etničkom ili kulturnom grupom, već i kao deo šire zajednice.

4. **Prevenција konflikata:** Multikulturalna društva, u kojima nema dovoljno interakcije između zajednica, često su podložna nesporazumima i tenzijama. Interkulturalizam, sa

svojim fokusom na komunikaciju i razumijevanje, smanjuje rizik od konflikata i promovira društvenu harmoniju.

5. Osnajivanje zajednica: U multikulturalizmu, manjinske zajednice mogu ostati marginalizovane, bez stvarnog ucestvovanja u zajednickom donošenju odluka. Interkulturalizam osnažuje sve zajednice da ucestvuju u društvenim procesima, dajući im priliku da doprinesu zajednickom dobru. To podrazumijeva ne samo ravnopravnost, već i aktivno ukljućivanje manjinskih zajednica u društveno, kulturno i političko tkivo zemlje.

6. Društvena kohezija: U multikulturalizmu, gdje zajednice žive odvojeno, društvena kohezija može biti slaba. Interkulturalizam stvara čvršće društvene veze i jaća solidarnost, jer se ljudi aktivno angažuju jedni s drugima. Ovo vodi do stvaranja jaćeg, stabilnijeg i otpornijeg društva, u kojem su svi građani integralni dio društvenih procesa.

Za Crnu Goru, koja se ponosi svojom multikulturalnošću, prelazak ka interkulturalizmu znači preduzimanje daljih koraka ka stvaranju istinski integriranog društva. Dok multikulturalizam pruža osnovu za suživot razlićitih grupa, interkulturalizam nudi put ka boljem razumijevanju, većoj integraciji i snažnijoj društvenoj povezanosti. U interkulturalnom društvu, razlićitosti nisu samo prepoznate i prihvaćene, već su aktivno ukljućene u zajednicki život i procese. To vodi ka stabilnijem, inkluzivnijem i pravednijem društvu, gdje svi građani, bez obzira na njihovu etničku, kulturnu ili vjersku pripadnost, imaju jednaku šansu da doprinesu i ucestvuju u stvaranju zajednicke budućnosti.

Do ovog stanja i novog kvaliteta doći će se radom sa svim kategorijama društva. Neohodne su izmjene obrazovnog sistema, promjene u informisanju javnosti zahvaljući novom pristupu medija, adekvatno sankcionisanje govora mržnje po bilo kom osnovu, jaćanje postojećeg institucioopnalog okvira nadležnog za pripremu i sprovođenje javnih politika, permanentan dar na promjeni kulturnih obrazaca i promociji vrijednosti koje nosi interkulturalizam putem svih kuturnih sadržaja koji se nude javnosti. U tom slistu posebno je važna uloga držanih i lokalnih institucija kulture kao i javnih medijskih emitera.

1.2. Pozicioniranje u strateškom okviru Crne Gore

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 se pozicionira u širem strateškom okviru Crne Gore, u skladu sa ključnim dokumentima kao što su: Nacionalna strategija održivog razvoja 2030¹, Program pristupanja Crne Gore 2024-2027 EU². Ovi dokumenti postavljaju osnovne smjernice za održivi razvoj, društvenu inkluziju i evropske integracije, sa posebnim fokusom na zaštitu prava manjina i unapređenje društvenog kapitala.

Usklađenost sa ovim krovnim strateškim dokumentima se ogleda u integraciji principa održivog razvoja, gdje je interkulturalizam prepoznat kao ključan faktor za dugoročnu društvenu stabilnost i koheziju. Strategija interkulturalizma direktno doprinosi ostvarivanju ciljeva iz ovih dokumenata kroz specifićne mjere koje promovišu ravnopravnost, toleranciju i aktivno učešće svih etnićkih zajednica u društvenom životu Crne Gore. Kroz saradnju sa

¹ <https://wapi.gov.me/download-preview/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a?version=1.0>

² <https://www.gov.me/dokumenta/29349d74-d332-498c-9927-3fac36e454a1>

sektorima obrazovanja, kulture, i ljudskih prava, ova strategija će omogućiti efektivnu implementaciju nacionalnih prioriteta.

Pravna tekovina Evropske unije u oblasti socijalne politike i zapošljavanja tiče se područja radnog prava, zaštite i zdravlja na radu, jednakog tretiranja muškaraca i žena po pitanjima zapošljavanja, socijalne zaštite, socijalne inkluzije, politike zapošljavanja i socijalnog dijaloga. Osim toga, postoje posebna obavezujuća pravila za sve države članice Evropske unije u pogledu zabrane diskriminacije po osnovu rasne i etničke pripadnosti, religije i vjere, invaliditeta, starosne dobi i seksualne orijentacije. Najbitniji ciljevi socijalne politike Evropske unije jesu postizanje jedinstvenog i pravednog pristupa osnovnim socijalnim uslugama, unapređenje sistema socijalne zaštite, visok obrazovni stepen radne snage, visoka stopa zaposlenosti uz posebnu brigu za grupe koje su manje prisutne na tržištu rada, postizanje sigurnih i održivih prihoda, kao i dostojnih uslova rada za žene i muškarce. Podoblasti u okviru poglavlja 19 su: radno pravo, zaštita i zdravlje na radu, socijalni dijalog, politika zapošljavanja, Evropski socijalni fond, socijalna inkluzija i zaštita, deinstitucionalizacija, zabrana diskriminacije u zapošljavanju i socijalnoj politici i ravnopravnost između žena i muškaraca u zapošljavanju i socijalnoj politici.

Pregovaračko poglavlje 23 posvećeno je pravosuđu i temeljnim pravima. Propisi i standardi iz ovog poglavlja odnose se na jačanje nezavisnosti, nepristrasnosti i profesionalnosti u pravosuđu, borbu protiv korupcije, kao i očuvanje i jačanje ostvarivanja temeljnih prava. U skladu s ovom podjelom standarda, učinjena je i podjela po podoblastima. Tako je poglavlje 23 podijeljeno na sljedeće podoblasti: pravosuđe, borba protiv korupcije (prevencija i represija) i temeljna prava. U okviru djela koji se tiče temeljni prava predviđeno je usvajanje I realizacija niza strateških dokumenata među kojima i Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028.

1.3. Usklađenost sa međunarodnim obavezama

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 je u potpunosti usklađena sa međunarodnim obavezama koje proizlaze iz članstva u međunarodnim organizacijama, te procesom evropskih integracija. Crna Gora je potpisnica niza ključnih međunarodnih dokumenata koji se tiču zaštite ljudskih prava i promovisanja kulturne raznolikosti, uključujući Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda³, kao i Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina⁴.

U kontekstu evropskih integracija, strategija je usklađena sa relevantnim EU direktivama i regulativama koje se odnose na zaštitu prava manjina i promovisanje međukulturnog dijaloga, poput Direktive 2000/43/EC o implementaciji principa jednakog tretmana bez obzira na rasno ili etničko porijeklo⁵. Takođe, strategija doprinosi ostvarivanju završnih mjerila iz pregovaračkog poglavlja 23 - Pravosuđe i temeljna prava, koja zahtijevaju poboljšanje u oblasti zaštite manjinskih prava i promocije međukulturnih odnosa.

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028, kroz svoje specifične ciljeve i mjere, osigurava da Crna Gora ispunjava svoje međunarodne obaveze, te aktivno doprinosi

³ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005>

⁴ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=157>

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043>

izgradnji društva u kojem su prava i slobode svih građana zaštićena i poštovana u skladu sa najvišim evropskim i međunarodnim standardima.

1.4 Pravni i strateški okvir

Strategija se temelji na Ustavu Crne Gore, međunarodnim konvencijama koje je Crna Gora ratifikovala, kao i na nacionalnim zakonima i dokumentima kao što su Strategija razvoja društva i nacionalni planovi integracije. Usklađena je sa Smjernicama za izradu strateških planova Generalnog sekretarijata, što osigurava koherentnost i kontinuitet u sprovođenju vladinih politika.

Pravni okvir koji se odnosi na interkulturalizam u Crnoj Gori počinje sa Ustavom Crne Gore, koji postavlja temeljne principe poštovanja ljudskih prava, jednakosti i zaštite kulturne raznolikosti. Pored Ustava, ovaj okvir uključuje niz zakona i podzakonskih akata koji se odnose na zaštitu prava manjina, promociju kulturne raznolikosti, i jačanje međukulturalnog dijaloga.

Ustav Crne Gore

Ustav Crne Gore⁶, usvojen 2007. godine, predstavlja osnovni pravni akt zemlje i garantuje prava svih građana, uključujući prava na kulturnu autonomiju i jednakost pred zakonom. Ključni članovi Ustava koji se odnose na interkulturalizam su:

- **Član 8:** Zabrana izazivanja mržnje - Ovaj član zabranjuje svaki oblik izazivanja i podsticanja mržnje ili netrpeljivosti na osnovu rase, etničke, vjerske ili druge pripadnosti, čime se direktno doprinosi zaštiti interkulturalnih odnosa.
- **Član 9:** Primat međunarodnog prava - Ustav potvrđuje primat međunarodnih ugovora nad nacionalnim zakonodavstvom, što uključuje međunarodne konvencije o zaštiti prava manjina i promovisanje interkulturalizma.
- **Član 14:** Pravo na očuvanje identiteta - Ustav garantuje svakom pojedincu pravo na slobodno izražavanje nacionalne, kulturne i jezičke pripadnosti, čime se podržava očuvanje kulturne raznolikosti u zemlji.
- **Član 79:** Prava manjina - Ovaj član garantuje poseban skup prava nacionalnim manjinama, uključujući pravo na očuvanje i izražavanje sopstvene kulture, korišćenje svog jezika, te osnivanje obrazovnih i kulturnih institucija koje čuvaju njihov identitet.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama⁷

Ovaj zakon je ključan za zaštitu prava nacionalnih manjina u Crnoj Gori. On osigurava prava na očuvanje, razvoj i izražavanje etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta. Ključne odredbe uključuju:

- **Član 7:** Očuvanje identiteta - Garantuje pravo na očuvanje i izražavanje nacionalnog identiteta.
- **Član 8:** Pravo na jezik - Omogućava upotrebu jezika i pisma nacionalnih manjina u službenoj komunikaciji, obrazovanju, i medijima.

⁶ <https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore>

⁷ https://www.ombudsman.co.me/docs/1612168076_zakon-o-manjinskim-pravima-i-slobodama.pdf

“Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta, kao dijela njihove tradicije. Crna Gora će razvijati i unapređivati izučavanje historije, tradicije, jezika i kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U skladu sa ovim zakonom i prihvaćenim međunarodnim obavezama, nadležni organi obezbjeđuju zaštitu kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika.)“

- **Član 15:** Kulturne autonomije - Obezbeđuje pravo na osnivanje kulturnih i obrazovnih institucija koje promoviraju kulturu i jezik manjinskih zajednica.

Zakon o zabrani diskriminacije⁸

Ovaj zakon zabranjuje diskriminaciju po bilo kojem osnovu, uključujući rasu, etničku pripadnost, vjeru, i jezik. Specifični članovi relevantni za interkulturalizam su:

- **Član 2:** Definicija diskriminacije - Obuhvata svaki oblik direktne ili indirektno diskriminacije, uključujući one na osnovu etničke pripadnosti i kulturne identifikacije.
- **Član 17** – „Rasna diskriminacija je svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica ili grupe lica, sa uvjerenjem da rasa, boja kože, jezik, nacionalnost ili nacionalno ili etničko porijeklo opravdavaju omalovažavanje lica ili grupe lica, odnosno opravdavaju ideju o nadmoći nekog lica ili grupe lica prema onima koji nijesu članovi te grupe, naročito u oblasti obrazovanja, rada, zapošljavanja i izbora zanimanja, stručnog osposobljavanja, socijalne zaštite i socijalnih davanja, zdravstvene zaštite i stanovanja, pristupa dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi.“
- **Član 20:** Zaštita od diskriminacije u obrazovanju - Zakon obavezuje obrazovne ustanove da promovišu jednakost i nediskriminaciju, što uključuje i međukulturalni dijalog.

Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama⁹

Ovaj zakon reguliše prava građana na slobodu okupljanja, uključujući kulturne manifestacije koje promovišu interkulturalizam. Ključne odredbe su:

- **Član 3:** Sloboda okupljanja - Pravo građana da se okupljaju radi izražavanja svojih kulturnih i vjerskih uvjerenja.
- **Član 6:** Organizacija kulturnih manifestacija - Regulatorna koja omogućava organizovanje kulturnih događaja koji promovišu etničku i kulturnu raznolikost.

Zakon o medijima¹⁰

⁸ https://www.ombudsman.co.me/docs/1612165541_zakon-o-zabrani-diskriminacije.pdf

⁹ <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-javnim-okupljanjima-i-javnim-priredbama-2/>

¹⁰ <https://wapi.gov.me/download-preview/cc005aca-4b08-4d6a-b0b5-8d127d2382bc?version=1.0>

Ovaj zakon reguliše način na koji se mediji bave pitanjima od javnog interesa, uključujući promociju interkulturalizma i zaštitu kulturne raznolikosti:

- **Član 23:** Oblikovanje programa - Mediji su obavezni da svojim programima doprinesu očuvanju i promociji kulturne raznolikosti i prava manjinskih zajednica.
- **Član 36:** Jezička raznolikost - Promocija programa na jezicima manjinskih zajednica.

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju¹¹

Ovaj zakon osigurava obrazovna prava manjinskih zajednica, uključujući pravo na učenje i obrazovanje na maternjem jeziku:

Član 9: “Crnogorski državljani su jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo, invaliditet ili drugo lično svojstvo.

Strani državljani koji imaju privremeni boravak ili stalno nastanjenje u Crnoj Gori, jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje sa crnogorskim državljanima, u skladu sa posebnim zakonom.”

Član 11: “Nastava u ustanovi izvodi se na službenom - crnogorskom jeziku.

Nastava u ustanovi izvodi se i na jezicima u službenoj upotrebi:

- - imajući u vidu istu lingvističku osnovu - na srpskom jeziku;
- - poštujući prava manjinskih naroda - na bosanskom, albanskom i hrvatskom jeziku;

Organ državne uprave nadležan za poslove prosvjete urediće bližim propisom jedinstveni nastavni proces.

Nastava za lica koja koriste znakovni jezik, odnosno posebno pismo ili druga tehnička rješenja izvodi se na znakovnom jeziku i pomoću sredstava tog jezika.”

Zakon o kulturi¹²

Ovaj zakon reguliše zaštitu i promociju kulturnih dobara, uključujući i ona koja su značajna za etničke i kulturne manjine:

Član 3

“Kultura se ostvaruje i razvija na načelima:

- 1) slobode stvaralaštva i poštovanja prava na kulturu;
- 2) opredijeljenosti države i lokalne samouprave da podstiču i pomažu razvoj kulturnog i umjetničkog stvaralaštva i zaštitu i očuvanje kulturne baštine;
- 3) ravnopravnog očuvanja svih kulturnih identiteta i poštovanja kulturne različitosti;
- 4) izgradnje i unapređenja sistema kulture, u skladu sa međunarodnim standardima, a naročito standardima Evropske Unije;
- 5) uspostavljanja efikasnog, racionalnog i kreativnog upravljanja u kulturi;
- 6) transparentnog djelovanja u kulturi;
- 7) poštovanja i zaštite autorskog i srodnih prava;
- 8) demokratizacije kulturne politike i decentralizacije organizovanja i finansiranja kulture.”

¹¹ <https://www.gov.me/dokumenta/a5f6b50c-2d6f-475d-8d65-1e124d10b33e>

¹² <https://www.gov.me/dokumenta/03ecfa1e-c000-41af-a230-fd0e0a9667b9>

Zakon o zaštiti kulturnih dobara¹³

Ovaj zakon reguliše zaštitu i ciljeve u zaštiti kulturnih dobara, kao I pristup kulturnim dobrima, uključujući i ona koja su značajna za etničke i kulturne manjine:

Član 4

“Ciljevi zaštite kulturnih dobara su:

- 1) očuvanje i unaprjeđivanje kulturnih dobara i njihovo prenošenje budućim generacijama u autentičnom obliku;
- 2) obezbjeđivanje uslova za opstanak kulturnih dobara i za očuvanje njihovog integriteta;
- 3) obezbjeđivanje održivog korišćenja kulturnih dobara, shodno njihovim tradicionalnim ili novim odgovarajućim namjenama, radi ljudskog razvoja i kvaliteta života;
- 4) oirenje saznanja o vrijednostima i značaju kulturnih dobara;
- 5) očuvanje kulturne raznolikosti kroz unaprjeđenje stanja i vrijednosti svih vrsta kulturnih dobara, njegovanje kreativnosti i razumijevanja različitih kultura i kulturnih slojeva i unaprjeđivanje dijaloga među kulturama i religijama;
- 6) obezbjeđivanje uslova da kulturna dobra, shodno svojoj namjeni, služe za zadovoljavanje kulturnih, naučnih i edukativnih potreba pojedinaca i društva;
- 7) sprječavanje radnji i aktivnosti kojima se može promijeniti izgled, svojstvo, osobenost, značenje ili značaj kulturnog dobra;
- 8) sprječavanje protivpravnog prometa i premještanja kulturnih dobara.

Pravo na kulturnu baštinu

Član 5

(1) Svako ima pravo da, pod jednakim uslovima, individualno ili kolektivno, koristi kulturna dobra, radi učešća u kulturnom životu, uivanja, naučnog napretka ili druge dobrobiti koja iz njega proističe, kao i da doprinosi njegovom obogaćivanju i očuvanju, u skladu sa ovim zakonom.

(2) Svako fizičko i pravno lice, uključujući i vjerske zajednice, dužno je da poštuje kulturna dobra drugih, na isti način kao i svoja.

(3) Pravo na pristup kulturnom dobru može se ograničiti samo radi zaštite javnog interesa i prava i sloboda drugih.

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti¹⁴ -

Principi socijalne i dječje zaštite Član 7- Socijalna i dječja zaštita se zasniva na principima:

- 1) uvažavanja integriteta i dostojanstva korisnika socijalne i dječje zaštite koja se zasniva na socijalnoj pravdi, odgovornosti i solidarnosti, koja se pruža uz poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta, bezbjednosti, kao i uz uvažavanje moralnih, kulturnih i religijskih ubjeđenja, u skladu sa zajemčenim ljudskim pravima i slobodama;
- 2) zabrane diskriminacije korisnika po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, vjeroispovijesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredjeljenja, imovnog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, prirode socijalne isključenosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili drugog ličnog svojstva;

Podzakonski akti i strategije

¹³ <https://www.gov.me/dokumenta/62633794-e279-4b80-a8a4-4043c3fa2a0e>

¹⁴ <https://wapi.gov.me/download-preview/e10de0d2-f825-4ada-b470-c3d9d32267f3?version=1.0>

Pored zakonskih akata, postoje i brojni podzakonski akti i strategije koje dopunjuju pravni okvir u vezi sa interkulturalizmom:

- **Strategija manjinske politike 2024-2028¹⁵**

Strategija manjinske politike predstavlja krovni sektorski strateški dokument u oblasti zaštite manjina, borbi protiv diskriminacije i jačanja socijalne inkluzije manjinskih naroda. Multietnička društva predstavljaju bogatstvo različitosti, čiji su temelji često zasnovani na različitim etničkim, jezičkim, i kulturnim grupama. U ovom kontekstu, integracija manjina igra ključnu ulogu u očuvanju društvene kohezije i promociji socijalne pravde. Crna Gora je definisana ustavom kao građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, čiji je nosilac suvereniteta građanin sa crnogorskim državljanstvom. Ustav Crne Gore pruža pravnu osnovu za promociju, jačanje i unapređenje osnovnih ljudskih prava i sloboda, te obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde. Kao nezavisna i međunarodno priznata država, članica Ujedinjenih nacija (UN) i NATO-a, te zemlja kandidat za pridruživanje Evropskoj uniji (EU), Crna Gora je obavezna da, u skladu sa svojim međunarodnim obavezama, utvrdi 'Strategiju manjinske politike'. Ova strategija definiše politiku Vlade Crne Gore u oblasti poštovanja i zaštite prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Primarni fokus je stavljen na usklađenost sa strateškim i operativnim ciljevima u oblastima: Obrazovanja; Zapošljavanja; Kulture i identiteta manjina; Političke participacije manjina;

- **Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025¹⁶ -**

Fokusirana na inkluziju romske i egipatske zajednice kroz obrazovanje, zapošljavanje i kulturu. Ova Strategija predstavlja krovni dokument koji se odnosi na položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori. Ovaj dokument je propisao sve potrebne aktivnosti koje treba sprovesti da bi se poboljšao položaj ove zajednice u oblastima: zapošljavanja, stanovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, ostvarivanja prava na ličnu dokumentaciju, obrazovanja itd... Navedeni ciljevi su zastupljeni i u okviru Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025, primarno kroz tretiranje specifičnih problema sa kojima se suočava romska i egipćanska populacija u konkretnim oblastima i predlaganjem adekvatnih odgovora na identifikovane probleme. Posebno je važno istaći usklađenost u oblasti jačanja nivoa političke participacije, izmjena izbornog zakonodavstva i zastupljenosti u Skupštini Crne Gore, sve u cilju povećanja nivoa autentičnog političkog predstavljanja romske i egipćanske zajednice. Strategijom manjinske politike je definisano da će do 2023. godine, biti povećan broj edukovanih pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica o značaju političke participacije. Značajno mjesto pripada sprovođenju edukacija za mlade pripadnike romske i egipćanske populacije za osnaživanje za participaciju u političkom životu, sa posebnim akcentom na žene.

- **Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030¹⁷ -**

Promoviše zaštitu kulturnog nasljeđa i raznolikosti kao deo održivog razvoja Crne Gore. Takođe, U Nacionalnoj strategiji održivog razvoja do 2030. godine, koja predstavlja implementacioni dokument Agende održivog razvoja 2030 u Crnoj Gori, kao najznačajniji problemi u oblastima sa kojima se suočavaju pripadnici romske populacije, naznačen je

¹⁵ <https://www.gov.me/dokumenta/69e2121f-848b-4171-bd87-45f9f87e90d5>

¹⁶ <https://www.gov.me/clanak/strategija-socijalne-inkluzije-roma-i-egipcana-u-crnoj-gori-2021-2025>

¹⁷ <https://www.gov.me/dokumenta/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a#:~:text=Opis:-,Nacionalna%20strategija%20održivog%20razvoja%20do%202030.,ukupnog%20održivog%20razvoja%20crnogorskog%20društva.>

nedovoljan nivo integracije u crnogorsko društvo (primarno problemi u oblasti potrebe adekvatnog uređenja pravnog statusa, obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva i stanovanja). Akcenat je i na problemima u pogledu socijalne isključenosti pripadnika manjina i potrebe njihove veće zastupljenosti u javnom i političkom životu. S tim u vezi, od posebnog značaja za sprovođenje romske politike značajni su sledeći strateški ciljevi i prateće mjere iz NSOR-a: Strateški cilj 1.3 Obezbijediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve.

- Mjera 1.3.1– Obezbijediti sveobuhvatno, inkluzivno i kvalitetno predškolsko obrazovanje SDG 4 (4.2 i 4.a)- ciljni ishodi:
Izgraditi i nadograditi objekte za obrazovanje koji su prilagođeni djeci i osobama sa invaliditetom, koji su rodno senzitivni i pružaju bezbjedno, nenasilno, inkluzivno i djelotvorno okruženje za učenje za sve, SDG 4 (4.a).

Strateški cilj 2.1 Stimulisati aktivan odnos ključnih aktera prema održivosti razvoja

Mjera 2.1.3 – Eliminirati nacionalnu i vjersku diskriminaciju – ciljni ishodi do 2030. godine su sljedeći:

- Obezbijedene jednake mogućnosti i smanjena nejednakost ishoda kroz eliminisanje diskriminatorskih zakona, politika i praksi i promovisanje odgovarajućih zakona, politika i mjera.
- Povećan broj romske i egipćanske djece koja završavaju osnovno obrazovanje.
- Smanjen nivo etničke distance u Crnoj Gori.
- Adekvatno uređenje njihovog pravnog statusa.

- **Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021 - 2025**

Ovo je četvrti po redu strateški dokument kojim se namjerava uspostaviti bolji okvir za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori. Planom aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti, se jasno ukazuje na posebno neravnopravan položaj Romkinja i Egipćanki u crnogorskom društvu, primarno na činjenicu marginalizovanog položaja u oblastima obrazovanja, zdravstvene zaštite, stambenog zbrinjavanja i zaposlenja. Strateškim dokumentom se konstatuje da na primarnom nivou zdravstvene zaštite stanovništva planirani procesi edukacije žena i mladih iz oblasti zdravih stilova života, reproduktivnog zdravlja, pripreme žena za materinstvo nijesu adekvatni potrebama i naročito su nedostupni ženama sela i nekih marginalnih grupa (Romkinje, Egipćanke).

Strategija inkluzivnog obrazovanja 2019-2025¹⁸

U okviru oblasti inkluzivnog obrazovanja koja je tretirana relevantnim strateškim dokumentom, poseban značaj za javnu politiku Roma i Egipćana se odnosi na: Obezbjedenje dostupnosti i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku; Osiguranje jednakosti i kontinuiteta inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora i tranziciju sa jednog nivoa obrazovanja na sljedeći i Unapređenje kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse.

Strategija za mlade 2023-2027¹⁹

Strategija za mlade predstavlja značajan dokument sa aspekta unapređenja položaja mladih Roma i Egipćana, primarno kroz stavljanje akcenta na:

¹⁸ <https://www.gov.me/dokumenta/fbeec964-7c59-4b5a-a54e-8417281160ba>

¹⁹ <https://www.gov.me/dokumenta/c27c88df-e903-422d-b789-379490c307cf>

- Potrebu da mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja;
- Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju;
- Mladi su aktivni građani/ke, uključeni, motivisani, proaktivni i učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju;
- Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju, samosvjesni su, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitosti;
- Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti.

Program ekonomskih reformi Crne Gore (PER) 2024-2026²⁰

Strateški dokument je, takođe, usklađen sa mjerama sadržanim u Programu ekonomskih reformi Crne Gore (PER) vezano za zapošljavanje i tržište rada, kroz prioritetne mjere koje se odnose na povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Reformska mjera će omogućiti bolje zdravlje i blagostanje svih građana i građanki Crne Gore, a u skladu sa SDG3. Omogućiće bolji pristup zdravstvenim uslugama, skraćanju liste čekanja, povećanju zadovoljstva pacijenata. Mjere iz PER-a će dodatno uticati na rodnu ravnopravnost kroz veću dostupnost zdravstvenih usluga za žene, naročito one romske i egipćanske pripadnosti, žene u ruralnim krajevima, žene sa invaliditetom. S tim u vezi, Romi i Egipćani su prepoznati kao ugrožena kategorija prilikom zapošljavanja, pri čemu PER predviđa potrebu identifikacije nezaposlenih lica koja su izložena riziku na tržištu rada, definisanje mjera i programa aktivne politike zapošljavanja, kao i sticanju znanja, vještina i iskustva potrebnih za tržište rada. U oblasti socijalne inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti, PER stavlja akcenat na razvoj usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite, čime će se otkloniti prepreka otežanom pristupu uslugama ugroženih kategorija lica.

Usklađenost sa obavezama iz procesa pregovora Crne Gore sa Evropskom unijom

Izveštaj EK za 2023. godinu²¹

Izveštajem Evropske komisije (EK), za 2023. godinu, istaknuti su najznačajniji rezultati postignuti u prethodnom periodu sprovođenja javne politike, s primarnim akcentom na definisanje strateškog okvira za sprovođenje politike, kroz usvajanje Akcionog plana za 2024. godinu. ističe da je zakonodavni okvir za zaštitu prava manjina u velikoj mjeri usklađen sa evropskim standardima. Međutim, implementacija tih zakona je nedovoljna, što rezultira kontinuiranom diskriminacijom prema Romima, Egipćanima i drugim manjinskim grupama. Pristup obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenim uslugama za ove grupe je ograničen, čime se dodatno produbljuje njihova marginalizacija. Istaknuto je da marginalizovane grupe, među kojima su i Romi i Egipćani, nastavljaju da se suočavaju sa višestrukim vidovima diskriminacije i poteškoćama u upravnim i sudskim postupcima za ostvarenje svojih prava.

Direktiva 2000/43/EC – ili Direktiva o rasnoj jednakosti²² – Predmetnim aktom se zabranjuju svi oblici diskriminacije zasnovane na rasnoj i etničkoj pripadnosti. Akcenat je na poljima:

²⁰ <https://www.gov.me/dokumenta/e19b682f-19f3-4788-99f5-ca5ad1df3e4a>

²¹ <https://www.gov.me/dokumenta/4441000a-7e5c-4b2c-b3f3-661bac4e8736>

²² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0043>

- Zapošljavanje
- Stručno osposobljavanje
- Članstvo u privrednim i radničkim organizacijama
- Socijalna zaštita, uključujući i zdravstvenu zaštitu
- Obrazovanje
- Pristup robama i uslugama dostupnih javnosti, uključujući stanovanje

Prema ovoj Direktivi, sve države članice moraju formirati specijalizovana tijela za promociju jednakog položaja na osnovu rase ili etničke pripadnosti.

Preporuka Savjeta EU u pogledu jednakosti, inkluzije i uključenosti Roma²³

Preporuke Savjeta stavljaju poseban akcenat na potrebu da države članice EU moraju usvojiti nacionalni strateški okvir za romsku zajednicu, s osnovnim ciljem definisanja politika koje unapređuju nivo socijalne inkluzije i položaj Roma. Poseban značaj je pružen potrebi uspostavljanja efektivnih sistema borbe protiv diskriminacije, anticiganizma, socijalne i ekonomske isključenosti. Države članice moraju preduzimati mjere u cilju smanjenja nivoa siromaštva, materijalnih i socijalnih deprivacija sa kojima se suočava romska zajednica, kao i obezbjediti potreban nivo političke participacije i zastupljenosti Roma (uključujući žene, djecu, mlade i starije članove zajednice, lica sa invaliditetom), u cilju pružanja efektive borbe protiv diskriminacije ove zajednice. Romskoj zajednici je potrebno obezbijediti učešće na svim nivoima obrazovanja, od ranog i predškolskog obrazovanja, do tercijarnog obrazovanja, uključujući i obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje. S tim u vezi, potrebno je obezbijediti jednak pristup kvalitetnom i održivom zaposlenju, kao i uklanjanje svih barijera prilikom korišćenja usluga zdravstvenog i socijalnog sistema. Pored toga, poseban akcenat je stavljen na jednakom tretmanu i omogućavanju pristupa adekvatnom i desegregiranom stanovanju.

Okvirna odluka Savjeta 2008/913/JHA od 28. novembra 2008. godine²⁴, čiji se osnovni cilj ogleda u uspostavljanju zajedničkog pristupa u krivičnom pravu na nivou cjelokupne EU, u cilju obezbjeđenja da svi oblici rasizma i ksenofobije predstavljaju kažnjivo ponašanje u svim državama članicama EU. Poseban akcenat je na definisanju efektivnih i proporcionalnih kazni za počinioce navedenih oblika krivičnih djela.

Direktiva o pravima žrtava obezbjeđuje pristup pravdi žrtvama zločina počinjenih iz mržnje i govora mržnje. EU strategija o pravima žrtava 2021-2025, adresira specifične potrebe žrtava zločina iz mržnje, gdje je poseban akcenat stavljen na pripadnike romske populacije.

Akcioni plan EU-a za antirasizam za razdoblje 2020–2025²⁵

Ovim akcionim planom utvrđuje se niz mjera za jačanje djelovanja, jačanje glasa ljudi manjinskog rasnog ili etničkog porijekla i udruživanje subjekata na svim nivoima u zajedničkom nastojanju da se rasizam suzbija efikasno i da se svakome omogući život bez rasizma i diskriminacije.

Finansijska perspektiva IPA 2021-2027 (IPA III)²⁶

²³ <https://zaprom.si/sr/preporuka-saveta-o-ravnopravnosti-inkluziji-i-ucescu-roma-2021/>

²⁴

²⁵ https://commission.europa.eu/document/download/597960a6-ca25-4b99-8f0c-226c3ac30825_hr?filename=stepping_up_action_for_a_union_of_equality_-_factsheet_hr.pdf

²⁶ <https://www.eu.me/ipa-iii/#:~:text=Nova%20finansijska%20perspektiva%20IPA%202021,linijom%20opredjeljenja%20država%20Zapadnog%20Balkana>

Nova finansijska perspektiva IPA 2021-2027 (IPA III), koja je zasnovana na prethodno implementiranim perspektivama IPA 2007-2013 i IPA 2014-2020, u cilju osiguravanja dalje, nesmetane realizacije definisanih ciljeva i prioriteta, koji su u skladu sa strategijom proširenja EU i linijom opredjeljenja država Zapadnog Balkana u vezi sa budućim članstvom u Evropskoj uniji. U odnosu na praksu iz prethodnih perspektiva IPA I i IPA II, značajna novina u IPA III je to da nema unaprijed definisanih iznosa finansijske podrške po državama, već postoji jedinstveni, zajednički budžet za sve države korisnice IPA-e. Kada je u pitanju programiranje podrške, iako iz perspektive korisnika neće biti većih izmjena u samom procesu, Evropska komisija će nastojati da kroz IPA III osigura pristup koji će biti zasnovan na učinku, podržavajući države i institucije koje su se obavezale na veći obim reformi. Ključni kriterijumi za dobijanje finansijske podrške će biti relevantnost (strateški značaj) i zrelost predloženih projekata, shodno pravilima koje važe u državama članicama EU prilikom korišćenja evropskih strukturnih i investicionih fondova.

Ekonomsko-investicioni plan za Zapadni Balkan²⁷

Osnovni cilj plana koji je pripremila EU se ogleda u unapređenju dugoročnog privrednog oporavka regiona, kao i da podrži zelenu i digitalnu tranziciju, regionalnu integraciju i konvergenciju sa Evropskom unijom. Ekonomsko-investicioni plan iznosi značajan investicioni paket koji će mobilisati do 9 milijardi eura finansijskih sredstava za region. Podržaće održivo povezivanje, ljudski kapital, konkurentnost i inkluzivan rast, kao i dvojni zelenu i digitalnu tranziciju. Plan je definisao deset investicionih prioriteta koji će podržati glavne drumske i željezničke veze u regionu, obnovljivu energiju i prelazak sa uglja na druge izvore energije, obnavljanje javnih i privatnih objekata kako bi se povećala energetska efikasnost i smanjile emisije gasova s efektom staklene bašte, infrastrukturu za upravljanje otpadom i otpadnim vodama, kao i uvođenje širokopojasne infrastrukture. Ostali investicioni prioriteti obuhvataju veće investicije u privatni sektor kako bi se podstakle konkurentnost i inovacije, naročito malih i srednjih preduzeća i garancije za mlade.

Digitalna agenda za Zapadni Balkan²⁸

Cilj ove agende je podrška tranziciji regiona u digitalnu ekonomiju i ostvarenje dobrobiti digitalne transformacije, kao što su brži ekonomski rast, više zaposlenih i bolje usluge. Navedena podrška se primarno ogleda u tri osnovna prioriteta:

- Povećanje sajber sigurnosti, povjerenja i digitalizacija industrije.
- Jačanje digitalne privrede i društva. Digitalna agenda će podržati uvođenje alata u oblasti e-Uprave, e-Nabavki i e-Zdravstva, kao i razvoj digitalnih vještina među građanima.
- Podsticanje istraživanja i inovacija, kroz uspostavljanje nacionalnih istraživačkih kapaciteta i razvoj najsavremenije e-infrastrukture na Zapadnom Balkanu.

Druge međunarodne obaveze Crne Gore

Pored obaveza koje proističu iz EU okvira, posebno značajnu ulogu u procesu razvoja društvene kohezije i interkulturalizma imaju obaveze koje je Crna Gora preuzela na globalnom nivou, primarno u okviru sistema Ujedinjenih nacija (UN). Jedna od prvih obaveza na koje je važno ukazati jesu:

Ciljevi održivog razvoja do 2030

²⁷ https://www.eeas.europa.eu/delegations/montenegro/pitanja-i-odgovori-ekonomsko-investicioni-plan-za-zapadni-balkan_me

²⁸ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/IP_18_4242

Ciljevi održivog razvoja, takođe poznati i kao globalni ciljevi, predstavljaju univerzalni poziv na djelovanje radi iskorjenjivanja siromaštva, zaštite životne sredine i obezbjeđivanja mira i prosperiteta za sve. Ciljevi održivog razvoja stupili su na snagu u januaru 2016. godine i nastaviće da usmjeravaju politiku i sredstva UN-a u narednih 15 godina. Za oblast RE politike, od posebnog su značaja sljedeći ciljevi i prateći indikatori:

Cilj 1 – Svijet bez siromaštva

- Primijeniti odgovarajuće nacionalne sisteme socijalne zaštite i mjere za sve, uključujući najugroženije, i do kraja 2030. postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih.

Cilj 5 – Rodna ravnopravnost

- 5.1 Eliminirati sve oblike diskriminacije prema ženama i djevojčicama; 5.2 Eliminirati sve oblike nasilja prema ženama i djevojčicama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima i sve oblike seksualnih ili drugih oblika eksploatacije; 5.3 Eliminirati sve oblike dječjih i prisilnih brakova.

Cilj 10 – Smanjenje nejednakosti

- 10.2: Do kraja 2030. osnažiti i promovirati socijalnu, ekonomsku i političku inkluziju svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, porijeklo, religiju ili ekonomski, odnosno neki drugi status. 10.3. Osigurati jednake mogućnosti i smanjiti nejednakosti u ishodima, između ostalog i tako što će se eliminirati diskriminatorski zakoni, politike i prakse i što će se, u tom pogledu, promovirati prikladno zakonodavstvo, politike i aktivnosti.

Cilj 11 – Održivi gradovi i zajednice

- 11.1. Do kraja 2030. osigurati da svi imaju pristup adekvatnom, bezbjednom i jeftinom smještaju i osnovnim uslugama, te unaprijediti uslove u nehidijenskim naseljima.

Cilj 16 – Mir, pravda i snažne institucije

- 16.2. Okončati zloupotrebu i eksploataciju djece, trgovinu djecom i sve oblike nasilja i torture nad djecom; 16.7. Osigurati odgovorno, inkluzivno, participativno i reprezentativno donošenje odluka na svim nivoima; 16.9. Do kraja 2030. za sve obezbijediti pravni identitet, uključujući registraciju prilikom rođenja; 16.10. Osigurati javni pristup informacijama i zaštitu osnovnih sloboda, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim sporazumima; 16.b Promovirati i sprovesti nediskriminatorne zakone i politike radi postizanja održivog razvoja.

Na nivou Ujedinjenih nacija, potrebno je ukazati na napore za promovisanje i jačanje inkluzije romske zajednice, manifestovane kroz zajedničku poziciju o ulozi UN-a koja je objavljena 2013. godine. Navedeni napori, izraženi u borbi za veću društvenu inkluziju, socijalnu zaštitu, pristup svim uslugama koje su ključne za ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava i, generalno, snaženje individualne i zajedničke pozicije isključenih zajednica u društvu, pogotovo s ekonomskog aspekta, preklapaju se sa temama zastupljenim u predmetnom strateškom dokumentu. Takođe, važno je ukazati da je Strategija usaglašena sa Deklaracijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnoj, etničkoj, vjerskoj ili jezičkoj manjini, u kojoj je konstatovano da nacionalna strateška dokumenta moraju biti planirana i implementirana shodno interesima osoba koje pripadaju jednoj od navedenih kategorija.

Pored toga, značajno je istaći:

- Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. godine, sa Protokolom na Konvenciju iz 1967. godine;

- Konvenciju o statusu lica bez državljanstva iz 1954. godine, i Konvenciju o smanjenju broja lica bez državljanstva;
- Konvenciju o pravima djeteta i preporuke Komiteta za prava djeteta za Crnu Goru iz 2018. godine;
- Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama;
- Konvenciju o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije.

Kroz aktivno učešće u globalnoj kampanji UNHCR-a “#iBelong”, u okviru koje je donijet globalni plan za eliminisanje apatridije u periodu 2014-2024, Crna Gora je na Globalnom skupu o apatridiji, održanom u Ženevi, u oktobru 2019. godine, preuzela 4 obaveze, koje se odnose na: nastavak sprovođenja pojednostavljenih procedura za pribavljanje identifikacionih dokumenata, kako na nacionalnom nivou, tako i u saradnji sa državama porijekla lica pogođenih ovom problematikom; osiguranje upisa u registar rođenih djece napuštene od strane majki, odnosno čije majke nemaju identifikaciona dokumenta; jačanje postupka za utvrđivanje statusa lica bez državljanstva, harmonizovanje propisa kako bi se osigurao neometan pristup pravima za lica koja su dobila status lica bez državljanstva; i razmjena iskustva iz oblasti prevencije apatridije sa drugim državama iz regije.

Navedene međunarodne konvencije i globalna kampanja su značajne za predmetnu politiku, uzimajući u obzir da Romi i Egipćani čine dominantan dio raseljenih lica koja još nisu regulisala svoj pravni status ili lica u riziku od apatridije koja se nalaze na teritoriji Crne Gore.

Važno je ukazati i na usklađenost strateškog dokumenta sa preporukama različitih tijela UN-a, gdje se poseban značaj pruža:

- Preporukama Komiteta UN-a za prava djeteta koje se odnose na borbu protiv diskriminacije i negativnog društvenog odnosa prema pripadnicima RE populacije. Poseban akcenat je na potrebi većih budžetskih izdvajanja za ostvarivanje prava djeteta, podizanje svijesti u borbi protiv svih oblika trgovine ljudima i seksualnim iskorišćavanjem djece.
- Preporuke Komiteta se odnose i na potrebu unapređenja pristupa obrazovanju romske i egipćanske djece, obezbjeđivanja redovne registracije novorođenčadi i preduzimanja aktivnih mjera u pogledu suzbijanja dječjih brakova.
- Univerzalnim periodičnim pregledom su definisane sljedeće preporuke:
 - borba protiv trgovine ljudima, dječjih brakova i prisilnog rada;
 - unapređenje dostupnosti obrazovanja, zdravstvene zaštite i zapošljavanja.

Pored navedenih tijela UN-a, važno je ukazati i na preporuke dobijene od strane tijela koja se bave borbom protiv svih oblika rasne diskriminacije, kao i tijela koja se bave borbom protiv diskriminacije žena, gdje je akcenat stavljen na:

- Sprečavanje i kažnjavanje svih oblika nasilja nad ženama;
- Unapređenje zdravstvene zaštite i pristupa obrazovanju žena;
- Borbu protiv trgovine ljudima, gdje se poseban značaj stavlja na suzbijanje eksploatacije i prostitucije žena.

Posebno su važni segmenti sledećih akata donijetih od strane Ujedinjenih nacija:

1. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (Fakultativni protokol)²⁹

²⁹ <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/05bosniak/BIIntCovCivilPoliticalRights.pdf>, datum pristupa: 26.10.2024. u 12.30.

DIO III.

Člana 18.

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere. To pravo uključuje slobodu da se ima ili prihvati neka vjera ili uvjerenje po vlastitom izboru, kao i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, očituje svoju vjeru ili uvjerenje bogoslužjem, obredima, praktičnim vršenjem ili učenjem.

2. Niko se ne smije podvrgnuti prinudi koja bi mogla krnjiti njegovu slobodu da ima ili prihvati vjeru ili vjerovanje po vlastitom izboru.

3. Sloboda očitovanja vjere ili vjerovanja može se podvrgnuti samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i potrebna su za zaštitu javne sigurnosti, poretka, javnog zdravlja ili morala, ili osnovnih prava i sloboda drugih.

4. Države članice ovog Pakta obavezuju se da će poštovati slobodu roditelja i, u danom slučaju, zakonskih staratelja da osiguraju vjerski i moralni odgoj svoje djece u skladu sa svojim vlastitim uvjerenjima.

Članak 26. Sve su osobe jednake pred zakonom i imaju pravo bez ikakve diskriminacije na jednaku zaštitu zakona. U tome treba da zakon zabrani svaku diskriminaciju i da zajamči svim osobama jednaku i djelotvornu zaštitu protiv diskriminacije na temelju bilo kojeg razloga kao što su rasa, boja kože, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rod ili koja god druga okolnost.

Članak 27. U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ne smije se osobama koje pripadaju takvim manjinama uskratiti pravo da, zajedno s ostalim članovima svoje skupine, imaju svoj vlastiti kulturni život, da ispovijedaju i održavaju svoju vlastitu vjeru ili da se služe svojim vlastitim jezikom

2. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Opcionalni protokol)³⁰

DIO I

Član 1.

1. Svi narodi imaju pravo na samoopredjeljenje. Na osnovu ovog prava, oni slobodno određuju svoj politički status i slobodno osiguravaju svoj ekonomski, socijalni i kulturni razvoj.

DIO II

Član 2.

1. Svaka država članica ovog pakta obavezuje se da i pojedinačno i putem međunarodne pomoći i suradnje, naročito na ekonomskom i tehničkom polju, a koristeći u najvećoj mogućoj mjeri svoje raspoložive izvore poduzima korake kako bi se postepeno postiglo puno ostvarenje prava priznatih u ovom paktu svim odgovarajućim sredstvima, posebno uključujući donošenje zakonodavnih mjera.

2. Države članice ovog pakta obavezuju se da garantiraju da će sva prava koja su u njemu formulirana biti ostvarivana bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, boji, spolu, jeziku, političkom ili kakvom drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovinskom stanju, rođenju ili kakvoj drugoj okolnosti.

Član 3. Države članice ovog pakta obavezuju se da osiguraju jednako pravo muškarcima i ženama da uživaju sva ekonomska, socijalna i kulturna prava koja su nabrojena u ovom paktu.

Član 15. 1. Države članice ovog pakta priznaju svakom pravo:

(a) da učestvuje u kulturnom životu;

³⁰ www.ombudsman.co.me, pristup: 26.10.2024. u 13.30.

3. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD)³¹

U ovoj konvenciji izraz "rasna diskriminacija" odnosi se na svako razlikovanje, isključivanje, organičavanje ili davanje prvenstva koji se zasnivaju na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom porijeklu koji imaju za svrhu ili za rezultat da naruše ili da kompromitiraju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uvjetima, prava čovjeka i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju ili u svakoj drugoj oblasti javnog života.

2. Ova konvencija ne primjenjuje se na razlikovanja, isključivanja, ograničavanja ili davanja prvenstva koje provodi država članica Konvencije između njenih državljana i osoba koje nisu njeni državljani.

3. Ni jedna odredba ove konvencije ne može se tumačiti kao da narušava na bilo koji način zakonske odredbe država članica Konvencije u pogledu narodnosti, državljanstva ili prijema u državljanstvo pod uvjetom da ove odredbe ne prave razliku u odnosu na neku posebnu narodnost.

4. Specijalne mjere koje su donesene jedino u svrhu da se osigura odgovarajući napredak izvjesnih rasnih ili etničkih grupa ili osoba kojima je nužna zaštita koja može biti potrebna radi jamčenja, uživanja i ostvarenja prava čovjeka i osnovnih sloboda pod jednakim uvjetima ne smatraju se kao mjere rasne diskriminacije, pod uvjetom da nemaju za rezultat održanje različitih prava za razne rasne grupe i da se ne održavaju na snazi kada se postignu ciljevi zbog kojih su ove mjere bile poduzete.

Član 2

Države članice osuđuju rasnu diskriminaciju i obavezuju se da svim odgovarajućim sredstvima i bez odgode provode politiku koja teži da ukine svaki oblik rasne diskriminacije i da potpomažu razumijevanje između svih rasa, i u tu svrhu:

(a) Svaka država članica obavezuje se da ne počini nikakvo djelo rasne diskriminacije ili ne vrši rasnu diskriminaciju protiv osoba, grupa osoba ili ustanova kao i da postupa tako da se sve javne vlasti i javne, nacionalne i lokalne ustanove pridržavaju ove obaveze;

(b) Svaka država članica obavezuje se da ne podstiče, brani ili podržava rasnu diskriminaciju koju provodi bilo kakva osoba ili organizacija;

(c) Svaka država članica treba da poduzme efikasne mjere radi ponovnog razmatranja nacionalne i lokalne vladine politike i izmjene, ukidanja ili poništenja svakog zakona i svakog propisa koji ima svrhu da uvede rasnu diskriminaciju ili da je uvijekovječiji tamo gdje ona postoji;

(d) Svaka država članica treba da svim odgovarajućim sredstvima, uključujući, ukoliko to okolnosti zahtijevaju, zakonske mjere, zabrani rasnu diskriminaciju koju provode osobe, grupe ili organizacije, kao i da je okonča;

(e) Svaka država članica obavezuje se da potpomaže, u tom slučaju višerasne integracionističke organizacije i pokrete i druga sredstva u svrhu ukidanja prepreka između rasa kao i da se bori protiv onoga što teži da ojača rasnu podjelu.

2. Države članice poduzet će, ako okolnosti to zahtijevaju, na socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i ostalim oblastima, posebne i konkretne mjere za odgovarajuće osiguranje razvoja ili zaštite izvjesnih rasnih grupa ili pojedinaca koji pripadaju ovim grupama u svrhu jamčenja pod uvjetima jednakosti, punog ostvarenja prava čovjeka i osnovnih sloboda. Ove mjere ne mogu

³¹ <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/05bosniak/BRacialdiscrimination.pdf>, pristup dana:26.10.2024. u 12.32.

ni u kom slučaju imati za rezultat održanje nejednakih ili različitih prava za razne rasne grupe, kada se postignu ciljevi zbog kojih su ove mjere bile poduzete.

4. **Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Opcioni protokol**³²

Dio I

Član 1.

U smislu ove Konvencije, izraz „diskriminacija žena” označava svaku razliku, isključivanje ili ograničenje koje se čini na bazi pola, a koje ima efekat ili svrhu nanošenja štete ili poništenja priznanja, uživanja ili ostvarivanja od strane žena, bez obzira na njihov bračni status, a na osnovu jednakosti muškaraca i žena, ljudskih prava i fundamentalnih sloboda na političkom, privrednom, društvenom, kulturnom, građanskom ili bilo kom drugom osnovu.

Član 2.

Države potpisnice osudjuju diskriminaciju žena u svim njenim oblicima, saglasne su da vode svim mogućim i odgovarajućim sredstvima i to bez odlaganja, politiku eliminacije diskriminacije žena i u tom smislu preduzimaju:

- a) da otjelotvore princip jednakosti muškaraca i žena u svojim nacionalnim ustavima ili drugim odgovarajućim zakonskim propisima ukoliko još nije u njih unijet i da obezbijedi preko zakona i drugih odgovarajućih mjera praktično sprovođenje ovog principa,
- b) usvajanje odgovarajućih zakonodavnih i drugih mjera, uključujući i sankcije gdje je to potrebno, zabranjujući diskriminaciju žena.

Član 5. Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mjere:

- a) za izmjenu socijalnih i kulturnih obrazaca ponašanja muškaraca i žena radi postizanja odstranjivanja predrasuda, kao i običajnih i svih drugih praksi koje su zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo polova bilo stereotipnih uloga muškaraca i žena;
- b) da bi se obezbedilo da obrazovanje poro-dice obuhvata i adekvatno razumevanje materinstva kao društvene funkcije i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i vaspitanju svoje djece, podrazumijeva se da je interes djece od prevashodnog značaja u svim slučajevima.

Savjet Evrope

Kao što je već ukazano, pored Evropske unije značajna uloga u procesu razvijanja politika čiji je cilj poboljšanje položaja romske zajednice pripada i Savjetu Evrope. S tim u vezi, prilikom izrade strateškog dokumenta, poseban značaj je pružen usaglašavanju sa obavezama koje je Crna Gora preuzela na osnovu članstva u Savjetu Evrope, izraženim u rezolucijama i preporukama koje tretiraju pitanje položaja romske populacije u društvu. U skladu sa načelima tih dokumenata, zemlje članice Savjeta se pozivaju da strateškim planiranjem javnih politika stvore inkluzivne uslove za život i uklone diskriminatorne faktore u oblastima, kao što su zdravlje, obrazovanje, rad i socijalno staranje, itd.

Sljedeća dokumenta se mogu smatrati ključnim u tom pogledu:

- Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i preporuke GREVIO tijela za Crnu Goru, koja definiše nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije žena i kršenje njihovih ljudskih prava, ima jasnu rodnu dimenziju koja prožima odredbe i uspostavlja jasne strukturalne veze između nasilja nad ženama i rodni nejednakosti;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 5 (2008) o javnim politikama za Rome i Putnike u Evropi;

³² <https://hrrp.eu/srb/docs/Konvencija%20o%20eliminaciji%20svih%20oblika%20diskriminacija%20zene.pdf>, pristup: 26.10.2024. u 12.33.

- Preporuka Komiteta ministara BR. 4 (2009) o obrazovanju Roma i Putnika u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 10 (2006) o boljem pristupu zdravstvenoj zaštiti za Rome i Putnike u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 17 (2001) o unaprjeđenju ekonomskih i uslova zapošljavanja za Rome i Putnike u Evropi;
- Rezolucija Parlamentarne skupštine BR. 2153 (2017) o promovisanju inkluzije Roma i Putnika;
- Rezolucija Parlamentarne skupštine BR. 1927 (2013) o uklanjanju diskriminacije romske djece;
- Strateški akcioni plan Savjeta Evrope za inkluziju Roma i Putnika (2020 - 2025);
- Preporuka CM/Rec(2020) Komiteta ministara državama članicama o uključivanju istorije Roma i/ili Putnika u školske programe i nastavne materijale;
- Izvještaj i preporuke ECRI-a za Crnu Goru;
- Izvještaj i preporuke za sprovođenje Evropske povelje za regionalne i manjinska jezike.

Posebno su važni sledeći djelovi dokumenata Savjeta Evrope:

1. Okvirna Konvencija o zaštiti nacionalnih manjina ³³

Član 3.

1. Svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno bira da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom i neće doći u nepovoljan položaj zbog takvog opredjeljenja ili vršenja prava vezanih za to opredjeljenje.
2. Pripadnici nacionalnih manjina mogu da vrše ona prava i uživaju slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji, pojedinačno ili u zajednici s drugima.

Član 9.

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju da pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja obuhvata slobodu uvjerenja i primanja i davanja informacija i ideja, na manjinskom jeziku, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice. Ugovornice će obezbjediti, u okviru svojih pravnih sistema, da pripadnici nacionalnih manjina imaju pristup sredstvima javnog informisanja bez diskriminacije.
2. Stav 1. ne sprečava ugovornice da zatraže odobrenje, bez diskriminacije i na osnovu objektivnih kriterija za emitovanje radio i TV emisija ili otvaranje bioskopskih preduzeća.
3. Ugovornice neće ometati stvaranje i korišćenje štampanih sredstava javnog informisanja od strane pripadnika nacionalnih manjina. U zakonskim okvirima za zvučni radio i televizijske emisije, obezbjediće koliko je god moguće, a uzimajući u obzir odredbe stava 1, da pripadnici nacionalnih manjina dobijaju mogućnost stvaranja i korišćenja sopstvenih sredstava javnog informisanja.
4. U okviru svojih pravnih sistema, ugovornice će usvojiti adekvatne mjere da se pripadnicima nacionalnih manjina olakša pristup sredstvima javnog informisanja i u cilju unapređenja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Član 10.

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na korišćenje, slobodno i bez ometanja, svog manjinskog jezika privatno i javno, usmeno ili pismeno.

³³ <https://rm.coe.int/okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina/168094dfe6>, pristup dana:26.10.2024. u 12.34.

2. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina, ukoliko ti pripadnici to zatraže, i kada taj zahtjev odgovara stvarnoj potrebi, potpisnice će nastojati da obezbjede koliko je to moguće, uslove koji bi omogućili da se manjinski jezik koristi u odnosima između tih pripadnika i organa uprave.

3. Ugovornice se obavezuju da zajamče pravo svakom pripadniku nacionalne manjine da bude odmah obavješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv njega i da se brani na tom jeziku, ako je potrebno, uz besplatnu pomoć tumača.

2. Evropska povelja o regionalnim jezicima i jezicima manjina³⁴

Član 1. Definicije

U ovoj Povelji: a) „regionalni ili jezik manjina“ određuje jezike koji su: i) jezik koji se tradicionalno koristi na određenoj teritoriji jedne države a koriste ga državljani te države koji čine brojčano manju grupu u odnosu na ostatak stanovništva te zemlje, ii) različiti od zvaničnog (zvaničnih) jezika te zemlje; to ne uključuje dijalekte zvaničnog (zvaničnih) jezika niti jezike migranata;

b) »teritorija na kojoj je u upotrebi regionalni ili jezik manjine“ određuje geografsko područje u kome navedeni jezik predstavlja način izražavanja jednog broja ljudi, što opravdava usvajanje određenih mjera zaštite i unaprijeđenja predviđenih ovom Poveljom;

c) »neteritorijalni jezici« određuju jezike kojima se služi određeni broj državljana jedne zemlje a koje se razlikuje od jezika ili jezika kojima se služi ostali dio populacije te zemlje ali koji nije, iako se njime tradicionalno govori na teritoriji te zemlje, karakterističan za neku posebnu teritoriju.

Ciljevi i principi

1. U pogledu regionalnih ili jezika manjina, na područjima na kojima se ti jezici upotrebljavaju i u skladu s položajem svakog jezika, Strane ugovornice će svoju politiku, zakonodavstvo i praksu zasnivati na slijedećim ciljevima i principima: a) priznavanje regionalnog ili manjinskog jezika kao izraza kulturnog bogatstva;

b) poštivanje geografskog područja na kome se koristi regionalni ili jezik manjine kako bi se obezbijedilo da postojeća ili nova administrativna podjela ne postane prepreka afirmaciji pomenutog regionalnog ili jezika manjine; 7

c) potreba za odlučnom akcijom na promoviranju regionalnih ili manjinskih jezika s ciljem njihovog očuvanja;

d) olakšavanje i/ili ohrabrivanje upotrebe regionalnog ili jezika manjine, u usmenom i pismenom obliku, u javnom i privatnom životu;

Ovi dokumenti zajedno čine sveobuhvatan pravni okvir koji podržava interkulturalizam u Crnoj Gori, osiguravajući zaštitu prava manjina i promociju kulturne raznolikosti u skladu sa nacionalnim i međunarodnim standardima.

³⁴ https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Source/CharterText/ExplRpt_ba.pdf, pristup dana: 26.10.2024. u 12.35.

2. Analiza stanja

Za dublje razumijevanje socio-ekonomskih faktora koji utiču na interkulturalizam u Crnoj Gori, primijenjena je PEST analiza koja obuhvata političke (P), ekonomske (E), socijalne (S) i tehnološke (T) aspekte. Ova analiza omogućava identifikaciju eksternih faktora koji mogu uticati na uspjeh i implementaciju strategije interkulturalizma.

2.1. Politički faktori i institucionalni okvir

Multietnička politika i unaprijeđen zakonodavni okvir predstavljaju ključni okvir za podsticaj interkulturalizma. U tom pravcu je potrebno imati na umu ključne faktore koji determinišu dalje političke i zakonodavne inicijative u cilju podsticanja razvoja interkulturalizma, od kojih su najvažniji:

- **Ustavna prava manjina:** Ustav Crne Gore garantuje prava i slobode svim građanima bez obzira na etničku, vjersku ili kulturnu pripadnost. Postoje posebni zakoni i politike koje štite prava manjina i promovišu njihovu integraciju u društvo.
- **Međunarodne obaveze:** Crna Gora je potpisnica brojnih međunarodnih konvencija i sporazuma koji se odnose na zaštitu manjina i promociju interkulturalnog dijaloga, uključujući Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina i Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima.
- **Politička stabilnost:** Relativna politička stabilnost u zemlji pruža pogodno okruženje za sprovođenje interkulturalnih politika. Međutim, povremene političke tenzije mogu uticati na percepciju i implementaciju ovih politika.
- **Decentralizacija vlasti:** Proces decentralizacije omogućava lokalnim zajednicama veći stepen autonomije u upravljanju svojim kulturnim i socijalnim pitanjima, što može pozitivno uticati na promociju interkulturalizma na lokalnom nivou.
- **Regionalna saradnja:** Aktivno učešće Crne Gore u regionalnim inicijativama i organizacijama doprinosi razmjeni dobrih praksi i jačanju interkulturalnih odnosa sa susjednim zemljama.

Politička participacija manjinskih etničkih zajednica je veoma važan segment u ostvarivanju brže demokratizacije društva ali i u ostvarivanju ideje interkulturalizma. Primjetno je da su neke etničke zajednice isključene iz direktnog predstavljanja. U Skupštini Crne Gore nema niti jednog predstavnika etničkih Muslimana i Roma i Egipćana a slična je situacija i na lokalnom nivou. U tom smislu, mjere koje treba uzeti u obzir a koji doprinose interkulturalizmu su:

- **Predstavljenost u institucijama:** Etničke i kulturne manjine su zastupljene u državnim institucijama, ali postoji prostor za unapređenje njihove participacije na svim nivoima vlasti.
- **Političke partije i organizacije:** Postojanje političkih partija koje zastupaju interese različitih etničkih grupa doprinosi artikulaciji njihovih potreba i integraciji u politički život zemlje.
- **Antidiskriminacione mjere:** Vlada sprovodi različite mjere za borbu protiv diskriminacije i promovisanju jednakosti, ali je potrebno kontinuirano praćenje i unapređenje ovih politika.

Institucionalni okvir

Institucionalni okvir koji se bavi donošenjem i realizacijom javnih politika u oblasti interkulturalizma i društvene ohezije čini više institucija i organizacija sa drugogodišnjim iskustvom.

Ključne institucije su:

- **Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava** ima širok spektar nadležnosti, uključujući zaštitu od diskriminacije, praćenje ostvarivanja prava manjinskih naroda i drugih manjinskih grupa, te unapređenje međusobnih odnosa među njima. *Direktorat za interkulturalizam* unutar Ministarstva posebno je zadužen za pitanja vezana za ostvarivanje manjinskih prava ali i za uspostavljanje sistema koji će omogućiti povezivanje različitih etničkih zajednica i ostvarivanje ideje interkulturalizma.
- **Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore** je ključna institucija u mreži zaštite ljudskih prava i sloboda. Postupa na osnovu pojedinačnih pritužbi a i po službenoj dužnosti u slučajevima kršenja ljudskih prava. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda pokreće inicijative za izmjene i dopune zakona i drugih propisa kako bi se uskladili s međunarodnim standardima ljudskih prava.
- **Nacionalni savjeti**-na osnovu Zakona o manjinskim pravima i slobodama, registrovano je 6 nacionalnih savjeta koji štite interese pojedinih etničkih zajednica u Crnoj Gori i to: Bošnjako vijeće u Crnoj Gori, Savez muslimana Crne Gore, Romski nacionalni savjet, Albanski nacionalni savjet, Srpski nacionalni savjet, Hrvatsko nacionalno vijeće. Manjinski narod ili druga manjinska nacionalna zajednica i njihovi pripadnici, mogu, u cilju očuvanja svog nacionalnog identiteta i unapređenja svojih prava i sloboda, osnovati savjet tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice.
- **Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina (CEKUM)** je posvećen podršci očuvanju i napretku kulturnih identiteta manjinskih zajednica. CEKUM radi na promovisanju i podršci aktivnostima koje doprinose očuvanju jezičke, kulturne, i tradicijske baštine manjinskih grupa. CEKUM takođe radi na poboljšanju informisanosti o važnosti kulturnog nasljeđa manjinskih naroda, organizuje kulturne događaje, radionice, festivale i druge aktivnosti koje promovišu raznolikost i bogatstvo kulturnog identiteta u Crnoj Gori.
- **Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava** je institucija koja ima za cilj pružanje podrške i olakšavanje ostvarivanja prava manjinskih zajednica u Crnoj Gori. Fond pruža finansijsku podršku projektima i programima koji se bave unapređenjem položaja i zaštite prava manjinskih grupa ali i projektima koji se odnose na podsticanje interkulturalizma. Fond ima izuzetno važnu ulogu u očuvanju i razvoju kulturnog, etničkog, vjerskog i jezičkog identiteta manjinskih zajednica u Crnoj Gori. Njegova misija je unapređenje interkulturalizma i jačanje socijalne kohezije. Fond ima bogato iskustvo u finansiranju i monitoringu projekata koji su usmjereni na unapređenje društvene kohezije.
- **Odbor za ljudska prava i slobode** je stalno radno tijelo u Skupštini Crne Gore koje se bavi pitanjima ljudskih prava, uključujući i prava manjina. Ovaj Odbor ima mandat da prati stanje ljudskih prava u zemlji, razmatra pritužbe građana u vezi sa kršenjem tih prava, te predlaže mjere za unapređenje i zaštitu ljudskih prava. Posebna pažnja se

posvećuje pravima manjina, te se Odbor angažuje na pronalaženju rešenja koja će osigurati poštovanje i zaštitu tih prava.

2.2. Ekonomski faktori

Ekonomski razvoj i nejednakosti utiču na pitanje interkulturalizma a više je aspekata koje treba imati u vidu kada se analizira ekonomski položaj stanovništva i etničkih zajednica:

- **Regionalne razlike:** Postoje značajne ekonomske razlike između urbanih i ruralnih područja, kao i između sjevernog i južnog dijela zemlje, što utiče na pristup resursima i mogućnostima različitih etničkih grupa.
- **Stopa nezaposlenosti:** Visoka stopa nezaposlenosti, posebno među mladima i određenim manjinskim grupama, može dovesti do socijalne isključenosti i povećanih tenzija između zajednica.
- **Pristup obrazovanju i zapošljavanju:** Određene manjinske grupe suočavaju se sa preprekama u pristupu kvalitetnom obrazovanju i tržištu rada, što otežava njihovu socijalnu i ekonomsku integraciju.
- **Ekonomske migracije:** Migracioni tokovi, uključujući odlazak radne snage u inostranstvo i dolazak migranata u Crnu Goru, utiču na demografsku strukturu i interkulturalne odnose unutar zemlje.

Iako je došlo do oporavka pokazatelja tržišta rada, ipak oni i dalje ukazuju na još uvijek nedovoljno rješavanje strukturnih izazova, posebno kada je u pitanju aktivnost i zaposlenost pojedinih ciljnih grupa, kao što su mladi i žene. Takođe, izazov dugoročne nezaposlenosti, kao i regionalne razlike u zaposlenosti i nezaposlenosti su i dalje izražene. Pozitivni pomaci na tržištu rada započeli su uslijed ekonomskog oporavka od krize izazvane kovidom-19, tokom 2022 nastavili su se i u 2023. godini. Tako je u drugom kvartalu 2023. godine stopa aktivnosti (20-64) bila na nivou od 76,2%, stopa zaposlenosti 66,1%, dok je stopa nezaposlenosti smanjena na 13,2%. I pored toga, rodni jaz u zaposlenosti je i dalje izražen i iznosi 9,0 p.p. (70,6%:61,6%), dok je stopa nezaposlenosti na približno istom nivou za muškarce i za žene (13,2%:13,2%), što može biti uticaj niže aktivnosti radne snage žena (81,4%:71,0%). Učešće dugoročno nezaposlenih lica u ukupnoj nezaposlenosti je i dalje na visokom nivou i u drugom kvartalu 2023. iznosila je 74,3%. Kada su u pitanju mladi 15-24 takođe su vidljivi pozitivni pomaci pa je stopa zaposlenosti na nivou od 41,8%, dok je nezaposlenost smanjena na 17,0% u posmatranom periodu. I kod mladih 15-29 vidljivi su pozitivni pomaci, ali je stopa mladih koji nijesu zaposleni i nijesu u obrazovanju ili obuci (NEET) na visokom nivou od 23,2%. Jedna od ključnih prepreka povećanju zaposlenosti je i dalje je neusklađenost znanja i vještina sa potrebama tržišta rada. Kvalitet visokog obrazovanja nije poboljšan u periodu nakon pandemije, a izražen je ograničen nivo stručnih vještina učenika po završetku stručne srednje škole. Crna Gora je na poslednjem PISA testiranju iz 2022. godine zauzela 54. mjesto iz matematike, 56.mjesto iz čitanja i 62.mjesto iz nauke, od ukupno 81 zemlje. To predstavlja najlošiji rezultat u periodu od 2012.godine. Rezultati PISA pokazuju da crnogorski 15-godišnjaci sa svojim obrazovanjem značajno zaostaju za svojim vršnjacima iz OECD zemalja. Mjereno indeksom ljudskog kapitala iz 2020. koji objavljuje Svjetska banka, dijete rođeno u Crnoj Gori danas, će biti na nivou od 63% svoje produktivnosti kada odraste u odnosu na produktivnost koju bi kao odrasla osoba moglo dostići, kada bi tokom odrastanja uživalo kompletno obrazovanje i punu zdravstvenu zaštitu.

Prema poslednjim dostupnim podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG), nezaposlenost među različitim nacionalnim zajednicama pokazuje značajne razlike: na dan

25.12.2023. bilo je 1170 (653 žene) Roma i Egipćana koji su nezaposleni. U periodu od 01.01.2023 – 25.12.2023. Na evidenciji Agencije evidentirano je 77 pripadnika romske i egipćanske populacije (42 žene). Sva novoprijavljena lica su informisana o uslugama za tržište rada, mjerama aktivne politike zapošljavanja, pravima i obavezama za vrijeme nezaposlenosti. Kvalifikaciona struktura nezaposlenih Roma i Egipćana:

- 1.097 lica ili 96,74% - I stepen stručne spreme (601 žena ili 54,78%).
- 5 lica ili 0,44% - II stepen stručne spreme (2 žene ili 40%).
- 21 lice ili 1,85% - III stepen stručne spreme (9 žena ili 42,86%).
- 9 lica ili 0,79% - IV stepen stručne spreme (6 žena ili 66,67%).
- 2 lica ili 0,17% - VII-1 stepen stručne spreme (2 žene)

Procenat nezaposlenosti među pripadnicima romske i egipćanske populacije u 2021. godini iznosio je 70,7%, dok je 2023. godine iznosio 64,1%. Procenat Roma i Egipćana zaposlenih u javnom sektoru povećan je sa 10,1% u 2021. na 11,2% u 2023. godini.³⁵ Prema podacima ZZZCG, najveći problemi s kojima se suočavaju Romi uključuju nisku obrazovnu strukturu i socijalnu isključenost.

Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava izradilo je u maju 2021. godine Informaciju o zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u organima lokalne samouprave, privrednim društvima i javnim ustanovama, čiji je osnivač Glavni grad, Prijestonica ili Opština³⁶. Shodno dobijenim informacijama, kada je u pitanju zapošljenost nacionalnih manjina, konstatovano je da je od ukupno 3780 popunjenih upitnika u svih 224 organa koliko je bilo obuhvaćeno ovom Informacijom, zaposleni/e su se, u nacionalnom smislu, izjasnili kao: Crnogorac/ka 1930 (51,1%), Srbin/kinja 711 (18,8%), Musliman/ka 76 (2,0%), Bošnjak/inja 537 (14,2%), Albanac/nka 242 (6,4%), Rom/kinja 45 (1,2%), Egipćanin/ka 10 (0,3%), Hrvat/ica 31 (0,8%), Jugosloven/ka 6 (0,2%), Makedonac/ka 4 (0,1%), Mađar/ica 1, Rus/kinja 1, Slovenac/ka 1, nije se izjasnilo 72 (1,9 %), nema podataka 96 (2,5%), ostale nacije 13 (0,3 %), regionalna pripadnost 4 (0,1%).

Jedna od mogućih mjera za poboljšanje stanja oblasti ekonomskog položaja građana predstavljaju mjere socijalna politike i podrške:

- **Socijalne beneficije:** Efikasni sistemi socijalne zaštite mogu smanjiti ekonomske nejednakosti i podržati integraciju marginalizovanih grupa.
- **Podrška preduzetništvu:** Podsticanje preduzetničkih inicijativa među različitim etničkim grupama doprinosi ekonomskoj inkluziji i smanjenju siromaštva.
- **Održivi razvoj:** Implementacija principa održivog razvoja osigurava da ekonomski rast ide ruku pod ruku sa socijalnom kohezijom i zaštitom kulturne baštine.

Turizam i kulturna razmjena su takođe potencijal koji treba biti valorizovan u smislu ekonomskog osnaživanja svih kategorija društva a posebno oni koji su najugroženiji. U tom pravcu neohodno prilikom osmišljavanja aktivnosti kojima se podstiče društvena kohezija uzeti u obzir nekoliko faktora:

- **Turistički potencijal:** Razvijen turizam pruža mogućnosti za promociju kulturne raznolikosti Crne Gore i ekonomsko osnaživanje lokalnih zajednica kroz prezentaciju njihovog kulturnog nasljeđa.

³⁵ Socioekonomski položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori <https://www.cedem.me/wp-content/uploads/2024/01/Socioekonomski-polozaj-Roma-u-Crnoj-Gori-web.pdf>

³⁶ <https://www.gov.me/dokumenta/c8da7fd8-b320-4edc-af39-d3322e3ee46f>

- **Investicije u kulturu:** Ulaganja u kulturne projekte i infrastrukturu mogu doprinijeti ekonomskom razvoju i jačanju interkulturalnog razumijevanja.
- **Privredna saradnja:** Ekonomska saradnja sa susjednim zemljama i međunarodnim partnerima omogućava razmjenu iskustava i resursa u oblasti interkulturalizma.

2.3. Socijalni faktori

2.3.1 Demografska struktura

Etnokulturna raznolikost je jedna od ključnih karakteristika Crne Gore koja je dom brojnih etničkih, vjerskih i kulturnih zajednica koje zajedno čine bogat društveni mozaik zemlje. Bitan faktor koji obilježava demografsku raznolikost Crne Gore odnosi se na **starosnu strukturu**: Različite starosne grupe imaju različite potrebe i perspektive u pogledu interkulturalnih odnosa, što zahtijeva prilagođene pristupe u politici i praksi. **Urbanizacija** također ima uticaj na demokratska kretanja i vezu sa pitanjem intrekulturalizma. Proces urbanizacije dovodi do većeg kontakta između različitih zajednica, ali može i izazvati tenzije ako nije adekvatno upravljano.

Prema poslednjem popisu iz 2023. godine, Crna Gora je država sa značajnom etničkom i kulturnom raznolikošću. Nacionalna struktura stanovništva prema ovom popisu izgleda ovako:

Nacionalna zajednica	Broj stanovnika	% u odnosu na ukupa broj stanovnika
Crnogorici	256.436	41,12%
Srbi	205.370	32,93%
Bošnjaci	58.956	9,45%
Albanci	30.978	4,97%
Muslimani	10.162	1,63%
Hrvati	5.150	0,83%
Romi	5.629	0,90%

Ova struktura odražava visoki stepen multietničnosti u Crnoj Gori, što je ključno za razvoj i implementaciju strategija usmerenih ka interkulturalizmu i ravnopravnosti svih zajednica.

Na demografsku strukturu utiče nekoliko važnih faktora:

- **Unutrašnje migracije:** Preseljenja unutar zemlje, posebno iz ruralnih u urbane sredine, mijenjaju demografsku i kulturnu sliku zajednica.
- **Međunarodne migracije:** Povratak dijaspore i priliv migranata donose nove kulturne uticaje i izazove u pogledu integracije i kohezije.
- **Interkulturalni brakovi:** Povećanje broja brakova između različitih etničkih i kulturnih grupa doprinosi društvenoj integraciji i raznolikosti.

2.3.2 Obrazovanje i kulturna svijest

Obrazovna struktura prema nacionalnoj pripadnosti, prema poslednjim dostupnim podacima iz MONSTAT-a, obrazovna struktura stanovništva Crne Gore pokazuje značajne razlike među nacionalnim zajednicama. Ove razlike su ključne za razumevanje socio-ekonomskih problema i izazova u vezi sa interkulturalizmom. Romska zajednica suočava se sa najnižim nivoom obrazovanja u Crnoj Gori. Većina Roma ima završeno samo osnovno obrazovanje, a veliki broj njih je nepismen. Samo mali procenat Roma pohađa srednje škole, a još manji broj ih nastavlja

školoavanje na fakultetima. U predškolskom vaspitanju i obrazovanju u školskoj 2023/2024. godine upisano je 288 djece. U osnovne škole školske 2023/2024. godine od I do IX razreda upisano je 1794 učenika osnovnih škola. U srednjim školama tokom školske 2023/2024. godine 193 učenika RE populacije pohađalo nastavu (85 muških - 64 ženskih). Što se tiče studenata RE populacije, po Konkursu za dodelu stipendija, akademska 2023/2024. ima 18 RE učenika. Procenat romske i egipćanske djece koja pohađaju program obrazovanja u ranom detinjstvu značajno se povećao. U 2021. godini procenat djece je bio 16% (u vrtić je upisano 180 djece), dok je 2023. godine iznosio 61% (u vrtić je upisano 295 djece). Broj učenika koji su završili osnovnu školu 2021. godine (108) i broj učenika koji trenutno pohađaju 9. razred osnovne škole (122), pa je povećanje u odnosu na 2021. godinu za 32,52%. Broj učenika koji su završili treći i četvrti razred srednje škole u 2021. godini iznosio je 31. Ukupan broj učenika koji trenutno pohađa srednju školu je 214, pa je povećanje u odnosu na 2021. godinu za 11,4%. To su takođe značajna povećanja koja ukazuju na poboljšanje stanja u oblasti obrazovanja.

Obrazovna struktura među Srbima je slična nacionalnom prosjeku. Većina Srba ima završenu srednju školu, a značajan procenat ima i visoko obrazovanje. U pojedinim delovima zemlje, poput sjevera, gde Srbi čine većinu, stepen obrazovanja je nešto niži u poređenju sa centralnim regionima. Bošnjaci, naročito u sjevernim djelovima Crne Gore, imaju niži nivo obrazovanja u poređenju sa nacionalnim prosjekom. Većina Bošnjaka ima završenu srednju školu, ali procenat onih sa visokim obrazovanjem je nešto niži u odnosu na Crnogorce i Srbe. Hrvati u Crnoj Gori imaju relativno visoku obrazovnu strukturu. Većina Hrvata ima završenu srednju školu, a značajan procenat ima i visoko obrazovanje, posebno u primorskim opštinama. Kao najveća etnička zajednica, Crnogorci imaju obrazovnu strukturu koja odgovara nacionalnom prosjeku. Većina Crnogoraca ima završenu srednju školu, a procenat onih sa visokoškolskim obrazovanjem je u porastu, posebno u urbanim područjima. Albanska zajednica pokazuje raznoliku obrazovnu strukturu, zavisno od regiona. Dok u jugoistočnim delovima Crne Gore mnogi Albanci imaju osnovno ili srednje obrazovanje, sve veći broj mladih Albanaca stiže visoko obrazovanje zahvaljujući posebnim programima podrške. Ovi podaci naglašavaju potrebu za usmjerenim politikama koje će smanjiti razlike u obrazovanju i obezbijediti jednak pristup obrazovnim mogućnostima za sve nacionalne zajednice, posebno za Rome i Bošnjake, koji se suočavaju sa najvećim izazovima u ovom kontekstu.

Postoji nekoliko akreditovanih programa obuke koji su u vezi sa pitanjima društvene kohezije (smanjenja socijalne distance) i interkulturalizmom:

- Akreditovan program obuke – Unapređenje kapaciteta stručnih radnika/ca za rad sa LGBT osobama³⁷
- Akreditovani program obuke – Senzibilizacija stručnih radnika/ca za rad sa djecom i mladima iz jednoroditeljskih porodica³⁸

³⁷ https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/unapredjenje_kapaciteta_strucnih_radnika-ca_za_rad_sa_lgbt_osobama.pdf

³⁸ https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/rezime_senzibilizacija_strucnih_radnikaca_za_rad_sa_djecom_i_mladima_iz_jednoroditeljskih_porodica.pdf

- Akreditovani program obuke – Program obuke za zaposlene u oblasti socijalne i dječje zaštite na temu samostalnog života osi i procesa deinstitucionalizacije s akcentom na socijalno edukativne usluge³⁹
- Akreditovani program obuke – Socijalni mentor-pristup radnoj integraciji ranjivih društvenih grupa⁴⁰

Kvalitetno i inkluzivno obrazovanje ključno je za promovisanje interkulturalnih vrijednosti i razumijevanja među mladima. Jezičke barijere mogu predstavljati izazov za interakciju između zajednica, ali istovremeno višejezičnost zemlje predstavlja resurs koji treba negovati. Uloga medija je kritična u oblikovanju javne percepcije o različitim kulturama; pozitivno i uravnoteženo izvještavanje može podstaći toleranciju i razumijevanje.

Duboko ukorijenjene kulturne i vjerske tradicije utiču na društvene odnose i mogu biti i izvor snage i potencijalnih konflikata ako se ne poštuju međusobno.

Organizacije civilnog društva (OCD) u oblasti sticanja neformalnog obrazovanja (uključujući i sticanje vještina) igra važnu ulogu u zajednici. Takođe, aktivno civilno društvo i nevladine organizacije igraju ključnu ulogu u promociji interkulturalizma kroz različite projekte i inicijative. Saradnja sa međunarodnim organizacijama pruža dodatnu podršku i resurse za sprovođenje interkulturalnih programa. Takođe, promocija učešća građana u volonterskim aktivnostima (koju sprovode OCD ali ne i mediji u značajnijoj mjeri) doprinosi izgradnji mostova između zajednica i jačanju društvene kohezije.

Kada je u pitanju realizacija projekta OCD koji su posvećeni multikulturalizmu ili interkulturalizmu, iz Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava u 2023. godini finansirano je 1.409.880,00 eura za 209 projekata. Nema precizne evidencije o broju projekata i iznosu opredijeljenom za aktivnosti koje se odnose na interkulturalizam. U pravilnicima Fonda ne postoji obaveza da se dio ukuonih sredstava opredijeli za projekte koji promovišu/podstiču interkulturalizam.

Kada je u pitanju rad tradicionalnih medija (televizijski i radio emiteri), primjetno je da nema dovoljno sadržaja koji se tiču promocije interkulturalizma. Situacija je tek nešto bolja kada je u pitanju rad javni emitera.

U okviru programa TVCG1, šest dana sedmično emituje se informativna emisija na albanskom jeziku „Lajmet“, približnog trajanja 11 minuta. Takođe, sedmično se emituje magazin na albanskom jeziku „Mozaiku“, u trajanju od 60 minuta. Na programima RTCG-a, a u okviru Redakcije na jezicima manje brojnih naroda, na Televiziji CG se emituju dvije emisije „Mostovi“ i „Savore“, a na Radiju CG emisije „Spona“ i „Glas Roma“, u kojima se bavimo promocijom, očuvanjem i zaštitom kulturne raznolikosti. U polusatnim emisijama, gledaocima se nude sadržaji vezane za kulturu i tradiciju manjinskih zajednica, informisanje o aktuelnim događajima, predstavljamo kulturno-zabavnih manifestacija. Kroz ostale informativne emisije

³⁹ https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/program_obuke_za_zaposlene_u_oblasti_socijalne_i_djecje_zastite_na_temu_samostalnog_zivota_osi_i_procesa_deinstitucionalizacije_s_akcentom_na_socijalno_educativne_usluge.pdf

⁴⁰ https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/socijalni_mentor_-_pristup_radnoj_integraciji_ranjivih_drustvenih_grupa.pdf

(Dnevnik, Jutarnji program, Naša baština,..), plasiraju se najzanimljiviji segmenti iz emisija posvećenih manjinskim zajednicama, kako bi što više gledalaca bilo upoznato sa sadržajem. S izuzetkom televizija „TV Boin“ i „TV Teuta“, koje svoj program emituju i na albanskom jeziku, kao i lokalnog javnog emitera „TV Rožaje“, koji ima sadržaje i na albanskom jeziku, u okviru drugih televizijskih programa nema sadržaja na jezicima nacionalnih manjina.

Prema nalazima (iz 2023 godine) Agencije za audiovizuelne medijske usluge, lokalne javne televizije u prosjeku proizvode malo više od 22% sopstvenog programa i emituju blizu 49% kupljenog sadržaja. Reemitovanog programa gotovo da nema. Najviše sopstvene produkcije proizvode Gradska RTV Podgorica i TV Nikšić (više od 35% pojedinačno). Najznačajnije učešće kupljenih sadržaja imaju Televizija Budva i Televizija Herceg Novi. Televizije Budva, Pljevlja, Herceg Novi, Rožaje i Gradska nemaju reemitovanog sadržaja. Televizija Nikšić ima 0,27% reemitovanog programa.

- Po žanrovskoj strukturi, lokalne javne televizije u svom programu u načelu imaju zastupljene sve vrste sadržaja. Televizija Rožaje, Televizija Pljevlja i Televizija Herceg Novi po strukturi predstavljaju specijalizovane programe kod kojih učešće jedne vrste sadržaja iznosi više od 50%.

- Po vrsti sadržaja dominira zabavni program, u prosjeku 43,01% ukupno emitovanog sadržaja. Kod televizija Rožaje, Pljevlja i Herceg Novi učešće zabavnog sadržaja je dominantno. Najmanje učešće zabavnog programa je kod Gradske RTV Podgorica, a najviše kod Televizije Rožaje, čak 80,13%. Dominantnu, gotovo jedinu vrstu zabavnog sadržaja, koja se emituje na programu lokalnih javnih TV emitera, čini emitovanje muzičkih spotova i tzv. intermeco sadržaji.

- Informativni program zauzima značajno mjesto u ukupno emitovanom programu (u prosjeku 22,7%) i odlikuje se klasičnim informativnim sadržajima sa značajnim učešćem lokalnih informacija. Najviše informativnih sadržaja proizvode Gradska RTV Podgorica i Televizija Nikšić.

- Kulturno-umjetnički program (od čega većinu čini filmski i serijski program) u prosjeku čini nešto više od 18% ukupno emitovanog programa. Lokalni javni emiteri povremeno krše odredbe koje se odnose na označavanje i raspoređivanje emitovanih sadržaja koji mogu ugroziti fizički, zdravstveni, moralni, mentalni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj maloljetnika.

- Dokumentarno-obrazovni program ima prosječno učešće od 7,26% ukupno emitovanog programa.

- Na programu lokalnih javnih televizija malo je programa za djecu, u prosjeku 2,26%. Televizije Pljevlja i Rožaje nemaju ovih sadržaja. Najveće učešće ovih sadržaja bilježi se u programu TV Nikšić.

- Učešće sportskog programa u ukupno emitovanom programu u prosjeku iznosi oko 2,50%.

- Na programu lokalnih javnih televizijskih emitera nema sadržaja posebno prilagođenih osobama s invaliditetom.

- Televizija Rožaje emituje sadržaje na albanskom jeziku (jezik manjinski narodi i druge nacionalne manjinske zajednice) u kratkoj informativnoj formi „Lajmet“ (vijesti na albanskom jeziku), kratkog trajanja (prosječno oko četiri minuta). Ostali lokalni javni televizijski emiteri nemaju sadržaje na jezicima nacionalnih manjina.

Prema Analizi programske strukture komercijalnih TV emitera s nacionalnom pokrivenošću, urađene na osnovu podataka dobijenih monitoringom programskih sadržaja emitovanih od 24. do 30. novembra 2023. godine u periodu od 00 do 24 časa, na osnovu kvantitativne obrade izvedeni su sljedeći rezultati koji se odnose na programsku strukturu komercijalnih emitera:

- Komercijalne televizije nacionalnog pokrivanja, u prosjeku, skoro četvrtinu emitovanog programa same proizvode. Najviše sopstvenog sadržaja proizvodi TV Vijesti (31%), potom slijedi Prva TV sa 27%, te Adria TV (21%), dok najmanje programa proizvodi TV Nova M (15%).
- U ukupno emitovanom programu, posmatrane televizijske stanice imaju najviše kupljenih sadržaja. U prosjeku, kupuju oko 60% emitovanog programa i to se prvenstveno odnosi na filmski i serijski, kao i na zabavni program.
- Učešće reemitovanog programa zabilježeno je kod dva emitera, TV Nova M (oko 5%) i Prva TV (0,46%). TV Vijesti i Adria TV ne reemituju program.
- Po vrsti sadržaja najviše je zastupljen kulturno-umjetnički program, koji u prosjeku zauzima 35% ukupno emitovanih sadržaja, a dominantno ga čine filmovi i serije. Najviše navedenih sadržaja emituje Prva TV (49%), slijede TV Vijesti (40%) i TV Nova M (28%), dok je s najmanjim učešćem ove vrste sadržaja Adria TV (22%). Emiteri dosljedno primjenjuju pravila raspoređivanja i označavanja programskog sadržaja koji može ugroziti razvoj maloljetnika.
- Zabavni program u prosjeku zauzima oko 23% ukupno emitovanih sadržaja. Najviše zabavnog programa ima TV Nova M (40%), slijedi Adria TV (25%), dok Prva TV i TV Vijesti emituju po 14% zabavnih sadržaja.
- Informativni program zauzima značajno mjesto u ukupno emitovanom programu, u prosjeku oko 22% (TV Vijesti 29,5%, Prva TV 24%, TV Nova M i Adria TV po 18%). Osim klasičnih informativnih emisija i servisnih informacija, u ovoj grupi sadržaja su i jutarnji programi, magazini, kao i talk-show emisije. Sve četiri televizije emituju centralnu informativnu emisiju Zakonom propisane dužine trajanja.
- Sportski programi u prosjeku čine oko 6% ukupno emitovanog programa. Približno dvije trećine ukupno emitovanih sportskih sadržaja prikazuje emiter Adria TV.
- Dokumentarno-obrazovni sadržaji u prosjeku čine približno 3% ukupno emitovanog programa. Najviše ove vrste programa emituje Adria TV (7%), a najmanje Prva TV (0,46%). TV Nova M i TV Vijesti emituju ispod 2% navedenih sadržaja.
- Na programu posmatranih televizija sadržaja za djecu ima malo, u prosjeku manje od 2%. U programu emitera Prva TV dječji program zauzima nešto iznad 4% ukupno emitovanog sadržaja, u programu TV Nova M oko 2%, dok Adria TV i TV Vijesti emituju manje od 1% dječjih sadržaja. Posmatrajući produkcijski izvor sadržaja namijenjenih djeci, 80% emitovanih sadržaja pripada kupljenim programima (TV Nova M i Prva TV), dok je svega 20% sadržaja sopstvene produkcije (TV Vijesti i Adria TV). Najveći dio ukupno emitovanog programa za djecu čine sadržaji u formi pitalica (oko 61%). Preostali dio, sa približno jednakim učešćem, pokrivaju kolažne emisije (20%) i crtani filmovi (19%). Dvije trećine ukupno emitovanih dječjih sadržaja prilagođeno je djeci uzrasta od 2 do 6 godina, dok jednu trećinu čine sadržaji namijenjeni uzrastu od 6 do 12 godina. Sadržaja koji bi mogli biti namijenjeni maloljetnicima uzrasta od 12 do 17 godina nije bilo.
- Na programu posmatranih televizijskih emitera nema sadržaja posebno prilagođenih osobama s invaliditetom, niti emisija na jezicima nacionalnih manjina.

Agencija za AVM usluge je javnim konkursom za raspodjelu sredstava iz Fonda namijenjenih komercijalnim i neprofitnim elektronskim medijima za 2023. godinu (od 16. 2. 2023. godine)⁴¹ predvidjela da će se grantovima finansirati premijerne emisije programskih sadržaja koji su, između ostalog, značajni za društvenu integraciju ranjivih kategorija društva (lica s invaliditetom, nezaposlena lica, lica treće životne dobi, samohrani roditelji, žrtve porodičnog

⁴¹ <https://aemcg.org/obavjestenja/javni-konkurs-za-raspodjelu-sredstava/>

nasilja i drugi). Imajući u vidu navedeno, Agencija je dodijelila sredstva za proizvodnju sadržaja na ove teme: privrednom društvu „Radio Zeta“ d. o. o. za programski sadržaj „Pravo na jednakost“, OCD „Kulturni centar Homer“ za programske sadržaje „Homerov radio-budilnik“ i „Homerov paraolimpijski klub“ i privrednom društvu „Media International Corporation“ d. o. o. za programski sadržaj „Snaga, volja, nada – paraolimpijada“.

2.3.2 Socijalna distanca

“Socijalna distanca je mera bliskosti ili udaljenosti pojedinca ili pojedinaca u odnosu na neku društvenu ili etničku grupaciju. Smatra se da socijalna distanca pojedinaca zavisi od emotivne komponente etničkih stavova za koje se smatra da utiču na javljanje predrasuda. Ukoliko je socijalna distanca veća, tim više utiče na ponašanje u zajednici, odnosno na nemogućnost socijalne komunikacije i učešća u zajedničkim programima koji su namenjeni unapređenju opštih uslova života. Socijalna distanca je promenljiva kategorija i često je pod uticajem sredstava masovnog komuniciranja ili drugih činilaca”. (definicija preuzeta sa wikipedie: https://sr.wikipedia.org/wiki/Социјална_дистанца).

U decembru 2023. godine CEDEM je objavio istraživanje “Etnička distanca u Crnoj Gori”⁴². Podaci iz istraživanja ukazuju da Srbi iskazuju jako nizak nivo distance prema Crnogorcima na svim parametrima. Pripadnici nacionalnih manjina, međutim, iskazuju visok stepen distanciranja kada je riječ o srodničkim odnosima. Uporedni podaci sa istovjetnim istraživanjem sprovedenim 2019 godine, ukazuju da su Srbi smanjili stepen distanciranja prema Crnogorcima, a ovaj stepen je svakako i tada bio nizak. Može se zaključiti da dolazi do dodatog etničkog zbližavanja Srba i Crnogoraca. Takođe, Bošnjaci su značajno smanjili distanciranje prema Crnogorcima, a isti slučaj je i kada je riječ o odnosu Muslimana prema Crnogorcima. Kada je o Albancima riječ, nivo distanciranja prema Crnogorcima je kao i 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženje posjećivanje	Rukovodećepoložaju državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Srbin	0.4 %	0.4 %	0.4 %	1.8 %	1.8 %	0.7 %	2.1 %	1.1%	4.9 %
Bošnjak	4.9 %	3.4 %	2.0 %	1.5 %	1.0 %	1.0 %	2.9 %	54.1 %	62.9 %
Musliman	5.2 %	1.7 %	3.4 %	3.4 %	3.4 %	3.4 %	6.9 %	51.7 %	56.9 %
Albanac	0.0 %	0.0 %	0.0 %	0.0 %	0.8 %	0.8 %	3.1 %	27.6 %	38.6 %

Tabela 1 Distanca prema Crnogorcima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori , CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Srbima, istraživanje ukazuje na nisko distanciranje Crnogoraca prema Srbima na svim odnosima. Albanci iskazuju viši nivo distanciranja na svim

⁴² <https://www.cedem.me/wp-content/uploads/2024/02/Etnicka-distanca-u-Crnoj-Gori-Decembar-2023--2.pdf>

parametrima prema Srbima u odnosu na Bošnjake i Muslimane, a manjinski narodi i druge nacionalne manjinske zajednice su posebno osjetljive prema Srbima kada je riječ o srodničkim odnosima. Ključni nalaz je da je iskazana prosječna distanca na osnovu svih odnosa prema Srbima od strane svih etničkih skupina. Podatak ukazuje da Crnogorci danas, gotovo identično kao i 2019, iskazuju jako nizak stepen distanciranja u odnosu na Srbe. Važan je i nalaz da je značajno sniženje socijalnog distanciranja svih etničkih manjina prema Srbima. Manjinski narodi i druge nacionalne manjinske zajednice, posebno Albanci, danas iskazuju značajno niži nivo etničkog distanciranja prema Srbima nego što je to bio slučaj 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei posjećivanje	Rukovodećipoložaju državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Crnogorac	1.5 %	1.2 %	1.5 %	2.1 %	1.5 %	1.5 %	7.4 %	2.4 %	7.7 %
Bošnjak	5.4 %	3.4 %	2.9 %	3.9 %	3.4 %	2.9 %	14.1 %	63.9 %	77.6 %
Musliman	1.7 %	3.4 %	1.7 %	1.7 %	3.4 %	1.7 %	15.5 %	69.0 %	77.6 %
Albanac	6.3 %	7.9 %	10.2 %	12.6 %	10.2 %	8.7 %	14.2 %	44.9 %	66.1 %

Tabela 2 Distanca prema Srbima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Bošnjacima, podaci ukazuju da se pravoslavni građani (Crnogorci i Srbi) značajno distanciraju prema Bošnjacima kada je riječ o srodničkim odnosima. Takođe, Srbi prema Bošnjacima iskazuju relativno visoku distancu i na drugim parametrima. Albanci, takođe, iskazuju distanciranje prema Bošnjacima samo kada je riječ o srodničkim odnosima, a Muslimani prema Bošnjacima na svim parametrima iskazuju jako nizak nivo distance. Rezultati pokazuju značajno smanjenje stepena etničkog distanciranja svih etničkih skupina prema Bošnjacima, osim kada je riječ o Muslimanima koji su i 2019. godine iskazivali jako nizak nivo distance.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei posjećivanje	Rukovodećipoložaju državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Crnogorac	0.9%	1.2%	2.4%	5.3%	4.4%	3.3%	26.9%	37.0%	57.1%
Srbin	4.9%	5.3%	10.5%	20.7%	13.7%	11.9%	42.8%	70.2%	84.9%
Musliman	3.4%	1.7%	3.4%	3.4%	3.4%	3.4%	5.2%	3.4%	1.7%

Albanac	2.4%	2.4%	2.4%	4.7%	3.1%	2.4%	5.5%	26.8%	55.1%
---------	------	------	------	------	------	------	------	-------	-------

Tabela 3 Distanca prema Bošnjacima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori , CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Muslimanima od strane pripadnika svih drugih etničkih skupina istraživanje pokazuje da Bošnjaci iskazuju jako nizak nivo distanciranja u odnosu na Muslimane. Sa druge strane, Srbi i Crnogorci iskazuju relativno visok nivo distanciranja kada je riječ o srodničkim odnosima, a dodatno Srbi iskazuju određenu rezervu prema Muslimanima i na drugim parametrima. Albanci, takođe, iskazuju relativno visok nivo distance kada je riječ o srodničkim odnosima. Rezultati ukazuju da su Crnogorci, a naročito Srbi značajno smanjili nivo distanciranja u odnosu na Muslimane u odnosu na 2019. godinu.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljenina na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei pos-jećivanje	Rukovodeći položaj u državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Crnogorac	1.5%	1.5%	3.6%	8.0%	4.7%	3.3%	26.3%	38.8%	59.2%
Srbin	4.9%	4.2%	10.2%	21.1%	14.0%	12.3%	44.6%	72.3%	85.6%
Bošnjak	3.4%	1.0%	1.0%	0.5%	1.0%	1.0%	1.5%	3.4%	3.9%
Albanac	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	4.7%	24.4%	49.6%

Tabela 4 Distanca prema Muslimanima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori , CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Prema Albancima, kao etničkoj skupini, kod Crnogorca, a još više Srba, na svim parametrima postoji visoka distanca, a ovo naročito važi za srodničke odnose. Bošnjaci i Muslimani, takođe, prema Albancima iskazuju određeni stepen distanciranja, koji je, opet, jako visok kada se dođe do srodničkih odnosa. Sa druge strane, distanca prema Albancima se značajno smanjila u poređenju sa 2019. godinom od strane pripadnika svih ostalih etničkih skupina.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei pos-jećivanje	Rukovodeći položaju u državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Crnogorac	5.6%	7.1%	11.8%	21.6%	20.4%	16.3%	36.4%	40.8%	60.9%
Srbin	15.4%	22.1%	29.8%	47.4%	44.6%	36.8%	59.6%	76.1%	88.4%
Bošnjak	4.4%	4.9%	8.3%	15.1%	13.2%	9.8%	31.7%	57.6%	69.8%
Musliman	1.7%	0.0%	5.2%	10.3%	10.3%	8.6%	44.8%	75.9%	82.8%

Tabela 5 Distanca prema Albancima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori , CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Hrvatima, Crnogorci iskazuju prema Hrvatima relativno nisku distancu, osim kada je riječ o srodničkim odnosima. Srbi prema Hrvatima iskazuju relativno visoko distanciranje na svim parametrima. Bošnjaci i Muslimani iskazuju sličan obrazac u odnosu prema Hrvatima, a stepen distanciranja nije zanemarljiv, naročito kada je riječ o političkim parametrima (rukovodeći položaj) i srodničkim odnosima. Pripadnici svih etničkih skupina se danas u značajno manjoj mjeri distanciraju prema Hrvatima nego što je to bio slučaj 2019. godine. Sve grupe danas iskazuju gotovo dvostruko niži nivo etničkog distanciranja prema Hrvatima nego što je to bilo 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženje i posjećivanje	Rukovodeći položaju državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Crnogorac	4.4%	3.8%	4.1%	12.1%	11.2%	8.0%	32.8%	31.1%	43.5%
Srbin	11.6%	15.8%	20.0%	36.1%	30.9%	24.2%	53.7%	63.9%	76.1%
Bošnjak	3.4%	2.4%	5.9%	13.7%	10.2%	8.3%	33.7%	60.0%	72.7%
Musliman	0.0%	1.7%	3.4%	12.1%	12.1%	6.9%	46.6%	74.1%	79.3%
Albanac	3.1%	4.7%	7.9%	9.4%	10.2%	8.7%	20.5%	29.1%	57.5%

Tabela 6 Distanca prema Hrvatima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Podaci, kada su u pitanju Romi, ukazuju na tradicionalno visok nivo distanciranja prema pripadnicima ove etničke zajednice. Podaci ipak ukazuju na značajno niži nivo etničke distance prema Romima od strane svih ostalih etničkih zajednica nego što je to bio slučaj 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženje i posjećivanje	Rukovodeći položaju državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Crnogorac	5.3%	16.0%	12.1%	24.0%	27.8%	23.1%	44.7%	58.9%	80.2%
Srbin	8.8%	15.1%	19.3%	33.0%	36.8%	27.7%	60.0%	77.2%	88.4%
Bošnjak	6.8%	8.3%	8.8%	20.0%	20.0%	13.7%	35.1%	62.9%	75.6%
Musliman	1.7%	5.2%	6.9%	15.5%	22.4%	12.1%	50.0%	81.0%	82.8%
Albanac	9.4%	33.9%	26.8%	40.9%	44.1%	38.6%	44.9%	63.8%	84.3%

Tabela 7 Distanca prema Romima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Sumarno posmatrajući, Crnogorci iskazuju jako nizak nivo distance prema Srbima, ujednačen nivo distanciranja prema Bošnjacima, Muslimanima i Hrvatima, viši nivo distanciranja prema Albancima, i visok nivo prema Romima. Isti obrazac se može primijetiti i kod Srba, s tim da su vrijednosti distance izraženo više. Bošnjaci iskazuju jako nisku distancu prema

Muslimanima, i obrnuto. Najmanji stepen distance Muslimana i Bošnjaka je prema Crnogorcima, nešto viši prema Srbima. Značajno viši prema Albancima i Hrvatima, i naročito visok prema Romima. Albanci iskazuju nisku distancu prema Crnogorcima, nešto višu, ali i dalje nisku prema Muslimanima i Bošnjacima, značajno visoku prema Hrvatima, te najveću prema Srbima. Prema Romima, Albanci iskazuju veoma visoku distancu.

Uporedni podaci od 2007. do 2023. godine ipak govore o značajnom smanjenju etničke distance što je ohrabrujući podatak.

	2007	2013	2018	2019	2023
Distanca prema Crnogorcima	0.112	0.086	0.146	0.135	0.098
Distanca prema Srbima	0.244	0.189	0.222	0.247	0.198
Distanca prema Bosnjacima Muslimanima	0.306	0.216	0.314	0.194	0.142
Distanca prema Albancima	0.471	0.330	0.383	0.415	0.324
Distanca prema Hrvatima	0.479	0.361	0.472	0.477	0.258
Distanca prema Romima	0.605	0.465	0.605	0.649	0.356

Tabela 8 *Etnička distanca prema svim grupama – UKUPAN TREND* (preuzeto iz istraživanja *Etnička distanca u Crnoj Gori*, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Istraživanje stavova budućih socijalnih radnika/ca na temu interkulturalnosti u Crnoj Gori⁴³, sprovedeno je u septembru 2023. godine putem online ankete koju je popunilo 40 ispitanika/ca, studenata/kinja Fakulteta političkih nauka, Univerziteta Crne Gore, smjera Socijalna politika i socijalni rad. Istraživanje ukazuje da najveći dio ispitanika ističe onaj dio identiteta koji se tiče nacionalne pripadnosti, pa je 62,5% ispitanika/ca odgovorilo da im je izuzetno važna pripadnost naciji. 70% ispitanika se identifikuje kao građanin/ka svijeta.

“Potrebu da se čovječanstvo dijeli i vidi samo kroz prizmu podjele na nacije ima 50% ispitanika/ca, što je značajno više u odnosu na one koji se ne slažu sa ovom izjavom (30%). Ispitanici/ce na pitanje o povezanosti kriminaliteta i migranata odgovaraju na način da 55% njih smatra da ne postoji uzročno- posledična veza između migranata i povećanja stope kriminaliteta u zemlji. Takođe, njih 40% nisu u saglasnosti sa izjavom da su migranti opterećenje za socijalni sistem Crne Gore, dok je neutralnih odgovora 40%. Približno 60% ispitanika/ca smatra da migranti treba da zadrže sopstvene običaje.

Na pitanje u kojoj mjeri bi im bilo drago da budu komšije sa ljudima druge rase njih 82,5% odgovara da bi im bilo drago. Najveći stepen socijalne distance uočen je u odnosu na osobe koje imaju problem sa zloupotrebom alkohola i psihoaktivnih supstanci. Naime, 65%

⁴³ https://smartbalkansproject.org/wp-content/uploads/2024/01/Nina_Krivokapic_Stavovi-socijalnih-radnikaca-na-temu-interkulturalnosti-u-Crnoj-Gori-1.pdf

ispitanika/ca odgovara da ne bi voljeli da dijele komšiluk sa njima. Ukupno 57,5% ispitanika/ca navelo je kako bi dijelili komšiluk sa osobom koja pripada LGBTIQ+ zajednici. Kada je u pitanju nivo povjerenja, dolazimo do zaključka da 85% ispitanika/ca u potpunosti vjeruje svojoj porodici, a 12,5% djelimično. Porodica je agens socijalizacije u koji ispitanici/e imaju najveći nivo povjerenja. Zatim slijede ljudima koje ispitanici/e poznaju lično (67%). Nakon toga dolaze na red ljudi druge religije (55%) i nacije (52,5%). Najniži nivo povjerenja imaju u ljude koje prvi put upoznaju (7,5%). Najveći postotak neutralnih odgovora (37,5%) zabilježen je u odnosu na nivo povjerenja prema osobama u komšiluku.” (preuzeto iz “Istraživanja stavova budućih socijalnih radnika/ca na temu interkulturalnosti u Crnoj Gori”-Fondacija Institut za socijalne inovacije, septembar 2023. godina).

Neinformisanost i dezinformisanost su jedne od značajnijih boljki naše šire zajednice.“ (NVO Novi Horizonti, „Razumijevanje interkulturalnost“, 2022. godina.) Istraživanje je takođe pokazalo da je govor mržnje svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva; širi ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina. Prema istraživanju, konstatovano je da je 426 od 997 ispitanika identifikovalo grupu prema kojoj je govor mržnje usmjeren, što iznosi 42.7%. Od onih koji spadaju u ovu kategoriju ispitanika, 31.2% vezuje govor mržnje za rasnu netrpeljivost, dok svaki četvrti ispitanik povezuje govor mržnje sa nacionalnom i etničkom netrpeljivošću. Svaki peti ispitanik ukazuje na govor mržnje po vjerskom i religijskom kriterijumu, dok svaki deseti ispitanik vidi seksualne manjine kao ključnu grupu koja je izložena govoru mržnje. Da je govor mržnje zapravo jezik ličnih uvreda, iliti uvreda usmjerenih na pojedinca bez obzira na njihove socijalne karakteristike, smatra gotovo 6% ispitanika. Konačno, 4.5% ispitanika govor mržnje identifikuje sa jezikom usmjerenim na osnovu političke orijentacije, te 4.2% govori o polnoj/rodnoj diskriminaciji korišćenjem govora mržnje.

Govor mržnje je izraženo prisutan u cjelokupnom medijskom i društvenom prostoru. Komparativno, građani ocjenjuju da je govor mržnje najprisutniji u narativima političara i na društvenim mrežama. No, jako visoke vrijednosti procijenjene frekventnosti govora mržnje javljaju se i kada je riječ o televiziji, sportskim događajima i u svakodnevnom govoru. Čak je i vrijednost procijenjene frekventnosti govora mržnje u školama jako visok (43.8%), zatim i u medijima, dok su zdravstvene ustanove procijenjene kao mjesto gdje se najrjeđe može čuti govor mržnje. No, ne treba izgubiti iz vida da čak i u ovom slučaju preko 22% građana procjenjuje da se u zdravstvenim ustanovama govor mržnje može čuti veoma često. Drugim riječima, i na mjestu gde je govor mržnje po procjeni najmanje frekventan, ne može se reći da se to rijetko dešava, što je zabrinjavajući podatak.

2.4. Tehnološki faktori

Digitalna transformacija i pristup tehnologiji su pitanje od velikog značaja za društvenu koheziju i interkulturalizam. Različit nivo digitalne pismenosti među populacijom može uticati na pristup informacijama i mogućnost učešća u interkulturalnim aktivnostima. Razvoj telekomunikacione i internet infrastrukture omogućava bolje povezivanje i komunikaciju između različitih zajednica, posebno u ruralnim područjima. Ovu prednot treba iskoristiti u realizaciji aktivnosti kojima je cilj informisanje šire javnosti.

Sa druge strane, implementacija elektronskih usluga koje pruža (i pružaće) javni sektor olakšava pristup javnim servisima za sve građane i može smanjiti birokratske prepreke.

Uloga medija i društvenih mreža je postala nezaobilzan faktor u koncipiranju svih javnih politika. Društvene mreže i online platforme pružaju nove mogućnosti za interkulturalni dijalog, razmjenu ideja i promociju tolerancije. Velika pokrivenost teritorije Crne Gore sa zemaljskom prenosnom mrežom tv i radio signala, kako i veliki broj korisnika kablovskih operatera, su mogućnost za agresivnije propagiranje razvojne šanse Crne Gore koja se ogleda u interkulturalizmu. Brza i široka distribucija informacija omogućava bolje razumijevanje različitih kultura, ali također nosi rizik od širenja dezinformacija i govora mržnje. Produkcija i distribucija kulturnih sadržaja putem digitalnih kanala povećava dostupnost i vidljivost različitih kulturnih izraza.

Takođe, ne manje značajn faktor koji treba imati na umu u maksimizaciji efekata aktivnosti planiranih strategijom, je uključivanje tehnoloških inovacija u edukaciji na svim nivoima. Platforme za online učenje omogućavaju pristup obrazovnim resursima koji promovišu interkulturalizam i međukulturalno razumijevanje. Upotreba interaktivnih alata i tehnologija u obrazovanju može poboljšati angažovanost i razumijevanje među učenicima iz različitih kulturnih pozadina. Tehnologije virtualne i proširene realnosti mogu se koristiti za simulaciju i iskustvo različitih kultura, čime se povećava empatija i razumijevanje.

Svakako važan aspekt je veza tehnologija sa tržištem rada. Promjene na tržištu rada uzrokovane su tehnološkim napretkom. Zato je od velike važnosti da se u ovom segmentu napravi bolja konekcija obrazovnih programa i tržišta rada, kako bi se povećala produktivnost naše ekonomije.

U važećoj *Strategiji poljoprivrede i ruralnih područja (2023-2025)*, u poglavlju 2.2.4. Ruralna infrastruktura, navedeno je za putnu infrastrukturu da je: Globalni konkurentski izvještaj Svjetskog ekonomskog foruma iz 2019, po kvalitetu putne infrastrukture rangirao Crnu Goru na 129. od 141 mjesta. Iako su posljednjih godina primjetna značajna ulaganja u putnu infrastrukturu, uglavnom se radi o važnim državnim pravcima i budućim evropskim koridorima, dok je stanje putne mreže u ruralnim područjima i dalje nezadovoljavajuće.

Takođe, u istom poglavlju, navedeno je da je: Uticaj infrastrukture na kvalitet života vrlo značajna i kritična komponenta ruralnog razvoja. S obzirom na geografske karakteristike područja, velika je neujednačenost u opremljenosti osnovnom komunalnom infrastrukturom na različitim područjima, naročito između urbanih i ruralnih, što doprinosi sve većim migracijama mladih ljudi iz sjevernog u središnji i primorski region.

Dodatno, navedeno je i da: što se tiče infrastrukture interneta (MONSTAT 2020), najmanja pokrivenost (69,5%) je u sjevernom regionu, najveća u južnom (88%), dok je u primorskom regionu 80,3%. Postoji velika razlika između pokrivenosti u urbanim (84,9%) i ruralnim (70,9%) područjima. Potrebno je povećati pokrivenost internetom u ruralnim područjima kako bi se ruralnom stanovništvu omogućio jednak pristup javnim uslugama podržanim digitalizacijom, te otvorile mogućnosti za razvoj koncepta pametnih sela i korišćenje alata digitalizacije u aktivnostima saradnje na daljinu.

3. Analiza kapaciteta za implementaciju strategije

SWOT analizom utvrđeni su faktori koji će uticati na sam proces realizacije strateškog dokumenta.

- ***Snage i slabosti***

Ključna snaga Ministarstva ljudskih i manjinskih prava je postojanje posebnog Direktorata za interkulturalizam koji kao posebna organizaciona jedinica ima misiju da preduzima aktivnosti u cilju ostvarenja društvene kohezije. Takođe, ključna snaga je postojanje zavidnog nivoa ekspertize u samom Ministarstvu kada je u pitanju zaštita ljudskih i manjinskih prava. Jedan broj zaposlenih već dugi niz godina radi u ovom državnom organu pa postoji značajna institucionalna memorija koja je u funkciji pripreme javnih politika od velikog značaja. Snaga Ministarstva i Direktorata za interkulturalizam je dobra saradnja sa nevladinim organizacijama koje su aktivne u oblasti zaštite manjinskih, ljudskih prava i interkulturalizma. Takođe, saradnja Ministarstva sa medijima velika prednost u realizaciji strateškog plana. Ministarstvo ima dobru komunikaciju sa lokalnim samoupravama i Zajednicom opština Crne Gore.

Ključna slabost Ministarstva ljudskih i manjinskih prava odnosno Direktorata za interkulturalizam, je mali broj zaposlenih. U Direktoratu je angažovano samo dvoje ljudi (direktorica i jedan izvršilac).

- ***Mogućnosti i prijetnje***

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 je dio Programa pristupanja Crne Gore 2024-2027 EU, što upućuje na zaključak da se kao dio EU obaveza ova javna politika mora realizovati. Jasan zakonodavni osnov je takođe podsticaj za realizaciju Strategije. Takođe, mogućnost predstavlja i zainteresovanost međunarodnih donatora za podršku realizaciji Strategije. Mogućnost predstavlja dostupna sredstva iz Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava koja mogu biti dijelom upotrijebljena za finansiranje projekata kojima će se doprinijeti realizaciji aktivnosti planiranih Strategijom. Takođe, mogućnost za ostvarivanje ciljeva Strategije je i funkcionisanje Fonda za podsticaj medijskog pluralizma koji može biti dobra podrška za produkciju medijskih sadržaja koji će promovisati interkulturalizam.

Među najveće prijetnje koje mogu ugroziti ostvarenje ciljeva Strategije su predrasude i stereotipi koji građane i građanke spriječavaju da otvorenije pristupaju različitostima i aktivno participiraju u inicijativama koje će doprinijeti da se sa koncepta multikulturalizma pređe na koncept interkulturalizma.

4. Ciljevi strategije

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 predstavlja važan korak ka izgradnji inkluzivnog društva u kojem se svi građani osjećaju ravnopravno i poštovano. Uspjeh ove strategije zavisi od saradnje svih relevantnih aktera, uključujući državne institucije, nevladine organizacije, obrazovne ustanove i samu zajednicu.

Ovaj okvir omogućava Crnoj Gori da napreduje ka društvu koje u potpunosti reflektuje bogatstvo svoje kulturne raznolikosti i evropske vrijednosti.

Strateški cilj 1: Jačanje institucionalnog okvira za poboljšanje funkcionalnosti i učinkovitosti za razvoj interkulturalizma na svim nivoima vlasti

Operativni cilj 1.1: Uspostavljanje Savjeta za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije

Operativni cilj 1.2: Unapređenje kapaciteta ključnih institucija za sprovođenje interkulturalnih politika

Strateški cilj 2: Promocija i jačanje interkulturalnosti u obrazovanju

Operativni cilj 2.1: Unapređenje informisanosti učenika u osnovnim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti

Operativni cilj 2.2: Unapređenje informisanosti učenika u srednji školama o interkulturalizmu kao vrijednosti

Operativni cilj 2.3: Unapređenje informisanosti studenata o interkulturalizmu kao vrijednosti

Strateški cilj 3: Unaprijeđenje informisanja javnosti o interkulturalizmu i društvenoj koheziji putem medija

Operativni cilj 3.1: Povećanja proizvodnja medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u javnim medijskim servisima

Operativni cilj 3.2: Povećanja proizvodnja medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u komercijalnim medijima

Strateški cilj 4: Unaprijeđenje promocije interkulturalizma i društvene kohezije u oblasti kulture i drugim društvenim oblastima

Operativni cilj 4.1: Povećanja proizvodnja kulturnih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u državnim i lokalnim ustanovama kulture

Operativni cilj 4.2: Povećanja promocija interkulturalizma i društvene kohezije u javnom dijalogu i oblastima društvenog angažovanja mladih

5. Akcioni plan 2025-2026

STRATEŠKI CILJ 1		Jačanje institucionalnog okvira za poboljšanje funkcionalnosti i učinkovitosti za razvoj interkulturalizma na svim nivoima vlasti													
Operativni cilj 1.1		Uspostavljanje Savjeta za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije													
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g		Prelazna vrijednost – 2025.g		Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g							
Broj preporuka Savjeta za unapređenje javnih politika u oblasti interkulturalizma		N/A Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		5 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		10 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		40 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava							
Procenat etničke distance u odnosu na početno stanje		Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija		-10% Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija		-20 Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija		-30% Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija							
Aktivnosti		Indikator rezultata		Nadležnost		Planirani datum početak realizacije		Planirani završetak aktivnosti		Budžet		Izvor finansiranja			
1.1.1		Formiranje Savjeta za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije		Savjet formiran uz učešće svih relevantnih nosioca javnih funkcija, predstavnika OCD		Direktorat za interkulturalizam		I kvartal 2025		III kvartal 2025		/		Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	
1.1.2		Održavanje sjednica Savjeta		Održane najmanje 4 sjednice Savjeta godišnje		Direktorat za interkulturalizam		III kvartal 2025		IV kvartal 2028		/		Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	
1.1.3		Izrada vladine Uredbe o postupanju državnih organa u procesu donošenja javnih politika u vezi sa pitanjima interkulturalizma i društvene kohezije		Donijeta Uredba Vlade Crne Gore		Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ CEKUM/ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava		I kvartal 2026		III kvartal 2026		/		Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	
1.1.4		Sprovođenje godišnjeg istraživanja o etničkoj distanci u Crnoj Gori		Realizovano istraživanje od strane specijalizovane organizacije		Direktorat za interkulturalizam/ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava		II kvartal 2025 II kvartal 2026		III kvartal 2025 III kvartal 2026		25.000 euro		Konkurs Ministarstva za projekte NVO/ Konkurs Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava	

1.1.5	Izmjena pravilnika o dodjeli sredstava iz Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava	Izmijenjen pravilnik i propisano da se najmanje 30% ukupnih godišnjih sredstava iz Fonda usmjerava za projekte koji se odnose na promociju interkulturalizma i društvene kohezije	Direktorat za interkulturalizam/ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava	I kvartal 2025	II kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava
Operativni cilj 1.2		Unapređenje kapaciteta ključnih institucija za sprovođenje interkulturalnih politika					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
Procenat pozitivnih mišljenja Savjeta za interkulturalizao u vezi sa javnim politikama državnih i lokalnih organa, u odnosu na broj razmatranih javnih politika		N/A Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	40% Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	50% Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	80% Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Broj imenovanih lica „kontakt osoba“ za interkulturalizam u svim organima državne i lokalne uprave		0	40 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	100 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	200 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Broj prigovora građana u vezi sa diskriminacijom po različitim osnovima		118 (za 6 mjeseci u 2023) Izvor podatka: Izveštaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	220 Izvor podatka: Izveštaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	210 Izvor podatka: Izveštaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	200 Izvor podatka: Izveštaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
1.2.1.	Izrada Programa obuke o interkulturalizmu za službenike u javnom sektoru	Izrađen Program obuke	Direktorat za interkulturalizam/ Uprava za ljudske resurse/CEKUM	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
1.2.2	Organizovanje treninga za trenere za sprovođenje Programa obuke o interkulturalizmu za službenike u javnom sektoru	Organizovan trodnevni trening za trenere (10 osoba) za sprovođenje Programa obuke o interkulturalizmu za službenike u javnom sektoru	Direktorat za interkulturalizam/ Uprava za ljudske resurse/CEKUM	I kvartal 2026	I kvartal 2026	7.000,00 eura	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ Međunarodne organizacije

	Organizovanje treninga za zaposlene u institucijama i lokalnim samoupravama o izgradnji i sprovođenju interkulturalnih politika, programa i aktivnosti	Organizovano 50 jednodnevnih obuka za 1000 zaposlenih u državnoj i lokalnoj upravi na temu interkulturalizma	Direktorat za interkulturalizam/ Uprava za ljudske resurse/ CEKUM/ OCD	II kvartal 2026	IV kvartal 2026	50.000,00 eura	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/Konkurs za OCD
STRATEŠKI CILJ 2		Promocija i jačanje interkulturalnosti u obrazovanju					
Operativni cilj 2.1		Unapređenje informisanosti učenika u osnovnim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
% prijava za vršnjačko nasilje na osnovu različitosti na nacionalnoj, vjerskoj ili drugoj osnovi u odnosu na početno stanje		N/A Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	20% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	25% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	30% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
2.1.1	Izrada kurikuluma za učenike osnovnih škola koji promovišu interkulturalizam	Izrađen kurikulum	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ CEKUM	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
2.1.2	Organizovanje obuka za nastavnike u osnovnim školama u vezi sa primjenom kurikuluma za promociju interkulturalizma	Organizovano 50 jednodnevnih obuka za 1000 nastavnika osnovnih škola iz svih opština	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ CEKUM/ OCD	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	50.000,00 eura	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
2.1.3	Organizovanje predavanja za učenike u osnovnim školama na temu interkulturalizma	Realizovano 200 predavanja na temu interkulturalizma u osnovnim školama	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	30.000,00 eura	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

2.1.4	Revizija obrazovnih sadržaja za učenike srednjih škola i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Izvršena revizija 100% sadržaja i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	III kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 2.2		Unapređenje informisanosti učenika u srednji školama o interkulturalizmu kao vrijednosti					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g	
% prijava za vršnjačko nasilje na osnovu različitosti na nacionalnoj, vjerskoj ili drugoj osnovi u odnosu na početno stanje		N/A Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	20% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	25% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija		30% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
2.2.1	Izrada kurikuluma za učenike srednjih škola koji promovišu interkulturalizam	Izrađen kurikulum	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
2.2.2	Organizovanje obuka za nastavnike u srednjim školama u vezi sa primjenom kurikuluma za promociju interkulturalizma	Organizovano 50 jednodnevnih obuka za 1000 nastavnika osnovnih škola iz svih opština	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	50.000,00 eura	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
2.2.3	Organizovanje predavanja za učenike u srednjim školama na temu interkulturalizma	Realizovano 200 predavanja na temu interkulturalizma u osnovnim školama	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	30.000,00 eura	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
2.2.4	Revizija obrazovnih sadržaja za učenike srednjih škola i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Izvršena revizija 100% sadržaja i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	III kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 2.3		Unapređenje informisanosti studenata o interkulturalizmu kao vrijednosti					

Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
% prijava za nasilje na univerzitetima na osnovu različitosti na nacionalnoj, vjerskoj ili drugoj osnovi u odnosu na početno stanje		N/A Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	20% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	25% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	30% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
2.3.1	Izrada kurikuluma za studente koji promovišu interkulturalizam	Izrađen kurikulum	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
2.3.2	Organizovanje predavanja za studente na temu interkulturalizma	Realizovano 100 predavanja na temu interkulturalizma na fakultetima	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	15.000,00 eura	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
2.3.3							
STRATEŠKI CILJ 3		Unaprijeđenje informisanja javnosti o interkulturalizmu i društvenoj koheziji putem medija					
Operativni cilj 3.1		Povećanja proizvodnja medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u javnim medijskim servisima					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
% ukupnog sadržaja namijenjenog promociji interkulturalizma i društvene kohezije		N/A Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	5% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	7% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge		
Broj prigovora u vezi sa govorom mržnje na javnim medijskim servisima		N/A Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	2 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	2 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja

3.1.1	Potpisivanje Memoranduma o saradnji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa javnim medijskim servisima	Memorandum potpisan sa RTCG i 16 lokalnih javnih emitera	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ RTCG/ lokalni javni emiteri	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarsvo ljudskih i manjinskih prava
3.1.2	Emitovanje sadržaja nezavisne produkcije posvećenih interkulturalizmu i društvenoj koheziji na javnim medijskim servisima	Svi javni medijski servisi emitovali sadržaje nezavisne produkcije koje je finansijki prodžalo Ministarstvo	Direktorat za interkulturalizam/ Javni medijski servisi	III kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžeti javnih emitera
3.1.3							
Operativni cilj 3.2		Povećanja proizvodnja medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj kohezij u komercijalnim medijima					
Indikator učinka	Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g			
% ukupnog sadržaja komercijalnih emitera namijenjenog promociji interkulturalizma i društvene kohezije	N/A Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	5% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	7% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge			
Broj prigovora u vezi sa govorom mržnje na komercijalnim medijima	2 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	5 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	4 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge			
Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja	
3.2.1	Potpisivanje Memoranduma o saradnji Agencijom za AVM usluge u vezi sa prioriternim finansiranjem medijskih sadržaja posredstvom Fonda a koji se odnose na interkulturalizam i društvenu koheziju	Memorandum potpisan sa Agencijom za AVM usluge	Ministarsvo ljudskih i manjinskih prava/ Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

3.2.2	Raspisivanje konkursa podrške za proizvodnju sadržaja nezavisne produkcije kojima se promoviše interkulturalizam i društvena kohezija	Realizovan konkurs na godišnjem nivou	Direktorat za interkulturalizam	II kvartal 2025 II kvartal 2026	III kvartal 2025 III kvartal 2026	70.000 euro	Konkurs Ministarstva ljudskih i manjinskih prava za projekte NVO/ Konkurs Ministarstva kulture i medija za projekte NVO
3.2.3	Dodjela godišnje nagrade za najbolji medijski sadržaj koji promoviše interkulturalizam i društvenu koheziju	Realizovan konkurs za dodjelu nagrade na godišnjem nivou	Direktorat za interkulturalizam	II kvartal 2025 II kvartal 2026	IV kvartal 2025 IV kvartal 2026	10.000 eura (godišnje 5.000 eura)	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ Međunarodne organizacije
STRATEŠKI CILJ 4		Unaprijeđenje promocije interkulturalizma i društvene kohezije u oblasti kulture i drugim društvenim oblastima					
Operativni cilj 4.1		Povećanja proizvodnja kulturnih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u državnim i lokalnim ustanovama kulture					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g	
Broj posjetilaca kulturnih događaja kojima je cilj promociji interkulturalizma i društvene kohezije u državnim i opštinskim institucijama i ustanovama kulture		N/A Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	1400 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	1700 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija		2000 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
4.1.1	Potpisivanje Memoranduma o saradnji sa CNP-om, pozorištem u Nikšiću, centrima za kulturu u svim opštinama u cilju stvaranja obaveze da se u godišnji repertoar uvrsti najmanje jedna predstava kojom se promoviše interkulturalizam	Memorandum potpisan sa CNP-omi lokalnim ustanovama kulture	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarsvo ljudskih i manjinskih prava	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

4.1.2	Priprema i izvođenje pzoiršnih predstava i drugih događaja u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije u državnim i opštinskim pozorištima i ustanovama kulture	Realizovane 3 predstave namijenjenih promociji interkulturalizma i društvene kohezije u državnim i opštinskim pozorištima i ustanovama kulture uz učešće najmanje 400 građana i građanki	Direktorat za interkulturalizam/ CNP, lokalne ustanove kulture	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžeti CNP i opštinskih pozorišta i ustanova kulture
4.1.3	Organizovanje koncerta posvećenom promociji interkulturalizma	Održan najmanje 1 koncert posvećenom promociji interkulturalizma uz učešće najmanje 250 građana i građanki	Direktorat za interkulturalizam/ Muzički centar	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Ministatstvo ljudskih i manjinskih prava/ Muzički centar
4.1.4	Organizovanje izložbe posvećene promociji interkulturalizma	Održana najmanje 1 izložba posvećena promociji interkulturalizma koju je psojetilo najmanje 500 građana i građanki	Direktorat za interkulturalizam/ Centar savremene umjetnosti	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Ministatstvo ljudskih i manjinskih prava/ Centar savremene umjetnosti
4.1.5	Podrška izdavačkoj djelatnosti u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije	Podržano najmanje 10 publikacija u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije	Direkorat za interkulturalizam/ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	40.000,00 eura	Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava
4.1.6	Obilježavanje međunarodnog dana Interkulturalizma	Organizovan jedan okrugli sto posvećen međunarodnom danu Interkulturalizma	Direktorat za interkulturalizam	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	7.000,00 eura	Ministatstvo ljudskih i manjinskih prava
4.1.7	Manifestacija Direkt Interkultura Montenegro	Organizovana manifestacija Direkt Interkultura Montenegro uz učešće najmanje 300 građana	Direktorat za interkulturalizam	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	10.000,00 eura	Ministatstvo ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 4.2		Povećanja promocija interkulturalizma i društvene kohezije u javnom dijalogu i oblastima društvenog angažovanja mladih					
Indikator učinka	Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g			

Broj učesnika događaja organizovanih od strane OCD posvećenih promociji interkulturalizma i društvene kohezije		N/A Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	500 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	700 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	1000 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
4.2.1	Raspisiavanje konkursa za OCD sa ciljem promocije interkulturalizma i društvene kohezije	Raspisan godišnji konkurs za OCD kojima se promoviše interkulturalizam i društvena kohezija u oblasti angažovanja mladih, edukacije, medija, sporta i drugih oblasti Obučeno najmanje 300 mladih ljudi širom Crne Gore o interkulturalizmu	Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025 II kvartal 2026	IV kvartal 2025 IV kvartal 2026	300.000 euro (godišnje 150.000 euro)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/Konkurs za projekte NVO
4.2.2							

6. Budžet za realizaciju Strategije

Stavka	2025	2026	Ukupno
Strateški cilj 1. Jačanje institucionalnog okvira za poboljšanje funkcionalnosti i učinkovitosti za razvoj interkulturalizma na svim nivoima vlasti	19.500,00 <i>euro</i>	62.500,00 <i>euro</i>	83.000,00 <i>euro</i>
Operativni cilj 1.1 Uspostavljanje Savjeta za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije	12.500,00 euro	12.500,00 euro	25.000,00 euro
Operativni cilj 1.2 Unapređenje kapaciteta ključnih institucija za sprovođenje interkulturalnih politika	7.000,00 euro	50.000,00 euro	57.000,00 euro
Strateški cilj 2 Promocija i jačanje interkulturalnosti u obrazovanju	80.000,00 <i>euro</i>	95.000,00 <i>euro</i>	175.000,00 <i>euro</i>
Operativni cilj 2.1 Unapređenje informisanosti učenika u osnovnim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti	40.000,00 euro	40.000,00 euro	80.000,00 euro
Operativni cilj 2.2 Unapređenje informisanosti učenika u srednji školama o interkulturalizmu kao vrijednosti	40.000,00 euro	40.000,00 euro	80.000,00 euro
Operativni cilj 2.3 Unapređenje informisanosti studenata o interkulturalizmu kao vrijednosti		15.000,00 euro	15.000,00 euro
Strateški cilj 3 Unaprijeđenje informisanja javnosti o interkulturalizmu i društvenoj koheziji putem medija	40.000,00 euro	40.000,00 euro	80.000,00 euro
Operativni cilj 3.1 Povećanja proizvodnja medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u javnim medijskim servisima	/	/	/
Operativni cilj 3.2 Povećanja proizvodnja medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u komercijalnim medijima	40.000,00 euro	40.000,00 euro	80.000,00 euro
Strateški cilj 4 Unaprijeđenje promocije interkulturalizma i društvene kohezije	190.000,00 <i>euro</i>	167.000,00 <i>euro</i>	357.000,00 <i>euro</i>

u oblasti kulture i drugim društvenim oblastima			
Operativni cilj 4.1 Povećanja proizvodnja kulturnih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u državnim i lokalnim ustanovama kulture	40.000,00 euro	17.000,00 euro	57.000,00 euro
Operativni cilj 4.2 Povećanja promocija interkulturalizma i društvene kohezije u javnom dijalogu i oblastima društvenog angažovanja mladih	150.000,00 eura	150.000,00 eura	300.000,00 eura
UKUPNO	330.500,00 <i>euro</i>	364.500,00 <i>euro</i>	695.000,00 <i>euro</i>

7. Izvještavanje, monitoring i evaluacija

U skladu sa Metodologijom razvijanja politika izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, definisan je plan monitoringa, izvještavanja i evaluacije Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028.

Monitoringom će se obezbijediti prikupljanje podataka o postizanju ciljeva i rezultata tokom realizovanja aktivnosti. Monitoring će biti usmjeren na akcione planove, polugodišnje i godišnje izvještaje sa posebnim osvrtom na indikatore učinka i indikatore rezultata.

Za praćenje realizacije strategije i nadzor nad kvalitetom i dinamikom implementacije planiranih aktivnosti formiraće se Komisija za praćenje sprovođenja Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028. Pored predstavnika/ca ministarstva (Direktorata za interkulturalizam), članovi/ce Komisije biće predstavnici institucija čije su aktivnosti prepoznate Strategijom ili čije je učešće u procesu praćenja od značaja za dobar i pravovremen uvid u ispunjenje postavljenih ciljeva: Kabinet predsjednika Crne Gore, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Zavod za školstvo Crne Gore, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, Radio Televizija Crne Gore, Agencija za zaštitu životne sredine, Skupština Studentskog parlamenta UCG, Centar za stručno obrazovanje, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, Uprava za ljudske resurse, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, CEKUM, Romski Savjet, Hrvatsko Nacionalno Vijeće Crne Gore, Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, Generalni sekretarijat Vlade (GSV), predstavnici/ce NVO. Predstavnici/ce međunarodnih organizacija, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i drugih institucija mogu biti članovi/ce Komisije u svojstvu posmatrača/ica.

Komisija će biti formirana nakon usvajanja Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028. Radom Komisije koordiniraće Direktorat za interkulturalizam (Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava), koje takođe obezbjeđuje tehničku i stručnu podršku prilikom organizacije sastanaka i pripreme kvartalnih i godišnjih izvještaja. Komisija će se sastajati

kvartalno i za svaki sastanak pripremi izvještaj o sprovedenim aktivnostima. Izvještaj sa sastanka Komisije u kome su sumirani glavni zaključci biće objavljeni na internet stranici Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, sa ciljem poštovanja principa transparentnosti. U okviru Komisije, ukoliko za to bude bilo potrebe, mogu se osnovati i radni podtimovi sa ciljem bolje implementacije određenih strateških i operativnih ciljeva.

Članovi/ce Komisije i njihovi/e zamjenici/ce treba da imaju pređašnja znanja i iskustva i oblasti realizacije akcionih planova, iskustvo u pripremi izvještaja, te ukoliko to nije slučaj potrebno je da prođu obuku. U roku od najviše godinu dana od dana imenovanja, članovi/ce Komisije i njihovi/e zamjenici/e koji nemaju neophodno iskustvo treba da pohađaju obuku u okviru Program obrazovanja za stručno usavršavanje državnih službenika/ca za strateško planiranje, koji sprovodi Generalni sekretarijat Vlade u saradnji sa Upravom za ljudske resurse.

Dodatno, članovi/ce Komisije bi trebalo redovno da izvještavaju starješine institucije/organa koji ih je imenovao/la o napretku Strategije i obavezama koje ta institucija ima u njenom sprovođenju, da prati sprovođenje strategije u svojoj instituciji i da redovno izvještava Komisiju o tome. Time se osigurava poštovanje principa odgovornosti organa državne uprave zaduženih za izradu i sprovođenje strateškog dokumenta. U cilju efikasne implementacije svih aktivnosti, potrebno je sa relevantnim organima tokom sprovođenja Strategije, na vrijeme uvidjeti i izvjestiti o potencijalnim rizicima i preprekama u samoj implementaciji na sastancima Komisije.

Sprovođenje Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 realizovaće se kroz dva dvogodišnja Akciona plana koji sadrže pregled aktivnosti, nosioce aktivnosti i partnere, rokove za realizaciju, indikatore učinka, iznos sredstava i izvore finansiranja. Institucije zadužene za sprovođenje aktivnosti će dostavljati godišnje izvještaje o realizovanim aktivnostima i druge podatke, na zahtjev Ministarstva. Ministarstvo je u obavezi da sačini godišnje izvještaje o realizovanim aktivnostima u skladu sa Metodologijom i iste dostavi Vladi na usvajanje. Institucije identifikovane kroz Medijsku strategiju vršiće monitoring pojedinačnih ciljeva reforme kao i pripadajućih indikatora. One će u narednom četvorogodišnjem periodu izvještavati ministarstvo i dostavljati sve potrebne podatke. U odnosu na prepoznate odgovornosti, od svakog člana Komisije se očekuje da dostavlja tražene podatke i priloge za izvještaj u cilju sačinjavanja godišnjih izvještaja o realizaciji Startegije. Radi kreiranja objektivnog izvještaja koristiće se različiti izvori podataka – počevši od podataka koje budu dostavljale relevantne institucije, materijali na Vladi, izvještaji o realizaciji programa rada organa, intervjui i fokus grupe sa relevantnim stranama, materijali NVO-a, kao i istraživanja i izvještaji međunarodnih organizacija.

Godišnji izvještaj o monitoringu, u skladu s Metodologijom sadržaće sljedeće elemente:

- o Kratak uvodni rezime s opštom ocjenom implementacije strateškog dokumenta;
- o Konkretnu vrijednost i ispunjenost indikatora rezultata (i indikatora učinka ukoliko su dostupni);
- o Informacija o utrošenim finansijskim sredstvima, u odnosu na planirana, s izvorima finansiranja;
- o Identifikovane izazove i preporuke za efikasniju realizaciju ciljeva;
- o Promjene, ukoliko ih bude, u rokovima realizacije ciljeva;
- o Tabelarni prikaz realizovanih ciljeva.

Nakon isteka roka realizacije Strategije, sačiniće se i završni izvještaj koji će, nakon upoznavanja Komisije sa istim, biti dostavljen Vladi na usvajanje.

Monitoring sprovođenja strateškog dokumenta sadržaće i rodnu komponentu, kako bi se vidjelo da li su se programske aktivnosti bavile različitim prioritetima i potrebama žena i muškaraca u skladu sa planom, što će dalje pomoći u identifikaciji i praćenju razlika u rezultatima i uticajima implementacije sa rodnog aspekta.

Da bi se utvrdio stepen ispunjavanja ciljeva, djelotvornosti i održivosti Strategije predviđena je i evaluacija ovog strateškog dokumenta. Evaluacija će biti sprovedena na kraju implementacionog perioda Strategije radi ocjenjivanja stvarnih efekata i učinka. Evaluaciju će vršiti nezavisni/e eksperti/kinje, a izvještaj će biti dostavljen Vladi na usvajanje. Evaluacija će uključivati i odgovor na pitanje da li je strateški dokument bio koncipiran na način da uvažava rodne razlike, te da li je na iste odgovorio adekvatnim ciljevima, aktivnostima i indikatorima. Neophodan budžet za sprovođenje evaluacija u iznosu od ukupno 20.000,00 eura EUR će biti planiran iz sredstava Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u godinama u kojima je evaluacija predviđena.